Tekst i fotografie:
dr Krzysztof Garbacz
Archeolog

Dawny kościół parafialny w Gubinie w świetle prac archeologicznych

Do najcenniejszych zabytków architektury, które przetrwały w Gubinie do naszych czasów, należy dawny kościół parafialny pod wezwaniem Św. Trójcy, od 1945 roku pozostający w stanie ruiny. Stanowi on jeden z zaledwie kilku obiektów o średniowiecznej chronologii, niegdyś wkomponowanych w obszar obwarowanego Starego Miasta (ryc. 1).

Wprawdzie historia kościoła sięga XIII wieku, to powstanie samego miasta wiąże się z rozwojem osady o chronologii znacznie starszej. W okolicach dzisiejszego Gubina (*Guben*) we wczesnym średniowieczu znajdowało się miejsce przeprawy przez Nysę Łużycką. W tym rejonie funkcjonował trakt łączący Polskę w X-XI wieku z zachodnią Słowiańszczyzną oraz Niemcami. Miał on głównie charakter militarny. Tędy bowiem przechodziły wojska Bolesława Chrobrego w czasie działań wojennych prowadzonych w latach 1002-1018, a także wojska niemieckie pod wodzą Henryka II w latach 1005 i 1015,

Text und Fotos:
Dr. Krzysztof Garbacz
Archäologe

Die ehemalige Stadt-und Hauptkirche in Gubin im Lichte archäologischer Arbeiten

Zu den wertvollsten Architekturdenkmälern, die bis in unsere Zeit in Gubin überdauert haben, gehört die Stadt- und Pfarrkirche, die seit 1945 im Zustand einer Ruine ist. Sie stellt eines der wenigen erhaltenen mittelalterlicheren Objekte aus dem früheren Bereich der befestigten Altstadt dar(Abb. 1).

Zwar reicht die Geschichte der Kirche bis ins 13. Jahrhundert zurück, doch die Entstehung der Stadt selbst steht in Verbindung mit der Entwicklung einer Siedlung viel älterer Chronologie. In der Gegend des heutigen Gubin (Guben) gab es im frühen Mittelalter einen Flussübergang über die Lausitzer Neiße. In dieser Region befand sich eine Straße, die Polen im 10. 11. Jh. mit dem Wendenland sowie mit Deutschland verband. Sie hatte vor allem militärischen Charakter. Hier marschierten nämlich die Truppen von Boleslaus dem Tapferen während der Kriegshandlungen der Jahre 1002-1018, sowie die deutschen

Ryc. 1. Dawny kościół parafialny w Gubinie - stan podczas prac renowacyjnych
Abb.1. Ehemalige Stadt- und Hauptkirche in Guben während der Renovierungsarbeiten

Henryka V w 1109 czy Fryderyka Barbarossy w 1157 roku. W XII wieku trakt lądowy coraz częściej pełnił funkcję handlową. W pobliżu przeprawy przez Nysę znajdowały się miejsca postoju, komora celna, a także plac targowy. Czynniki te, a także dobre zaplecze rolnicze, zasadniczo wpłynęły na powstanie miasta. Początek osady targowej zlokalizowanej na prawym brzegu Nysy Łużyckiej datuje się na XI wiek. Pierwszą wzmiankę o Gubinie zawierał dokument z 1211 roku, wystawiony przez Henryka Brodatego, zezwalającego na bezcłowy przywóz soli z tej miejscowości do klasztoru w Lubiążu. Przejawem rozwoju ośrodka gubińskiego w tym czasie było m.in. prawo składu soli.[1]

Nadanie praw miejskich miało miejsce w 1235 roku. Margrabia Miśni Henryk Dostojny zezwolił na skład soli, pobór opłat za wjazd oraz postój wozów na placu solnym, przejmowanie połowy dochodów z kar, a także przyznał ulgi dziesięcioletnie w razie pożaru miasta. W wieku XIII rozpoczął się proces kształtowania samorządności miejskiej. Pierwsza wzmianka o wójcie pochodzi z 1286, a o radcach i ławnikach z 1353 roku. Wiadomo też, że w 1298 roku margrabia Teodoryk potwierdził wcześniejsze przywileje i nadania, także wydał zgodę na budowę gubińskiego ratusza, wzniesionego zapewne w okresie późniejszym. W 1311 roku Gubin był w posiadaniu prawa bicia własnej monety.[2]

Średniowieczne miasto w zarysie miało kształt nieregularnego czworoboku. Centrum o powierzchni 12,9 ha zajmował rynek, z którego wyprowadzono 8 ulic. W pierwszej połowie

[1] S. Kowalski, *Gubin*, [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą (województwo zielonogórskie)*, t. II: *Dolny Śląsk, Dolne Łużyce* (praca zbiorowa), Zielona Góra 1970, s. 212-214; tenże, *Gubin*, [w:] *Miasta Środkowego Nadodrza dawniej. Historia zapisana w zabytkach*, Zielona Góra 1994, s. 34-38.

[2] S. Kowalski, *Gubin*, [w:] *Studia nad początkami*..., s. 225-226.

Truppen unter dem Befehl von Heinrich II. in den Jahren 1005 und 1015, von Heinrich V. im Jahre 1109 oder von Friedrich Barbarossa im Jahre 1157. Im 12. Jh. bekam die Landstraße eine immer bedeutendere Handelsfunktion. In der Nähe des Flussübergangs über die Neiße befanden sich Raststätten, eine Zollkammer sowie ein Marktplatz. Diese Faktoren, wie auch ein gutes landwirtschaftliches Hinterland, waren von Bedeutung für die Entstehung der Stadt. Der Anfang des am rechten Neißeufer lokalisierten Marktorts datiert auf das 11. Jh. Die erste Erwähnung Gubens erfolgte in einem Dokument aus dem Jahre 1211, ausgestellt von Heinrich dem Bärtigen, das einen zollfreien Transport von Salz aus diesem Ort in das Kloster von Leubus gestattete. Ein Anzeichen für die Entwicklung der Gubener Siedlung zu jener Zeit war u. a. das Salzniederlagerecht.[1]

Die Verleihung der Stadtrechte fand 1235 statt. Der Markgraf von Meißen, Heinrich der Erlauchte, gab seine Erlaubnis zur Salzniederlage, zur Einnahme von Gebühren für die Einfahrt und das Halten der Wagen auf dem Salzmarkt, die Hälfte der einkommenden Strafgelder sowie eine zehnjährige Abgabenfreiheit nach Bränden. Im 13. Jahrhundert begann der Gestaltungsprozess der städtischen Selbstverwaltung: erste Erwähnungen eines Schultheißen gab es im Jahre 1286 und von Ratsherren und Schöffen im Jahre 1353. Es ist auch bekannt, dass Markgraf Dietrich von Meißen im Jahre 1298 die früheren Privilegien und Freiheiten bestätigte sowie sein Einverständnis für den Bau des späteren Gubener Rathauses gab. Im Jahre 1311 besaß Guben das Münzprägerecht.[2]

[1] S. Kowalski, *Gubin*, [in:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą (województwo zielonogórskie)* (Studien zu den Anfängen und Planung von Städten an der mitteleren Oder und der unteren Warte (Woiwodschaft Zielona Góra), Bd. II: Dolny Śląsk, Dolne Łużyce (Niederschlesien, Niederlausitz), Sammelband, Zielona Góra 1970, S. 212-214; ders., Gubin [in:] *Miasta Środkowego Nadodrza dawniej. Historia zapisana w zabytkach*. (Die Städte des mittleren Odergebiets früher. In Architekturdenkmälern eingeschriebene Geschichte), Zielona Góra 1994, S. 34-38.

[2] S. Kowalski, *Gubin*, [in:] *Studia nad początkami*..., S. 225-226.

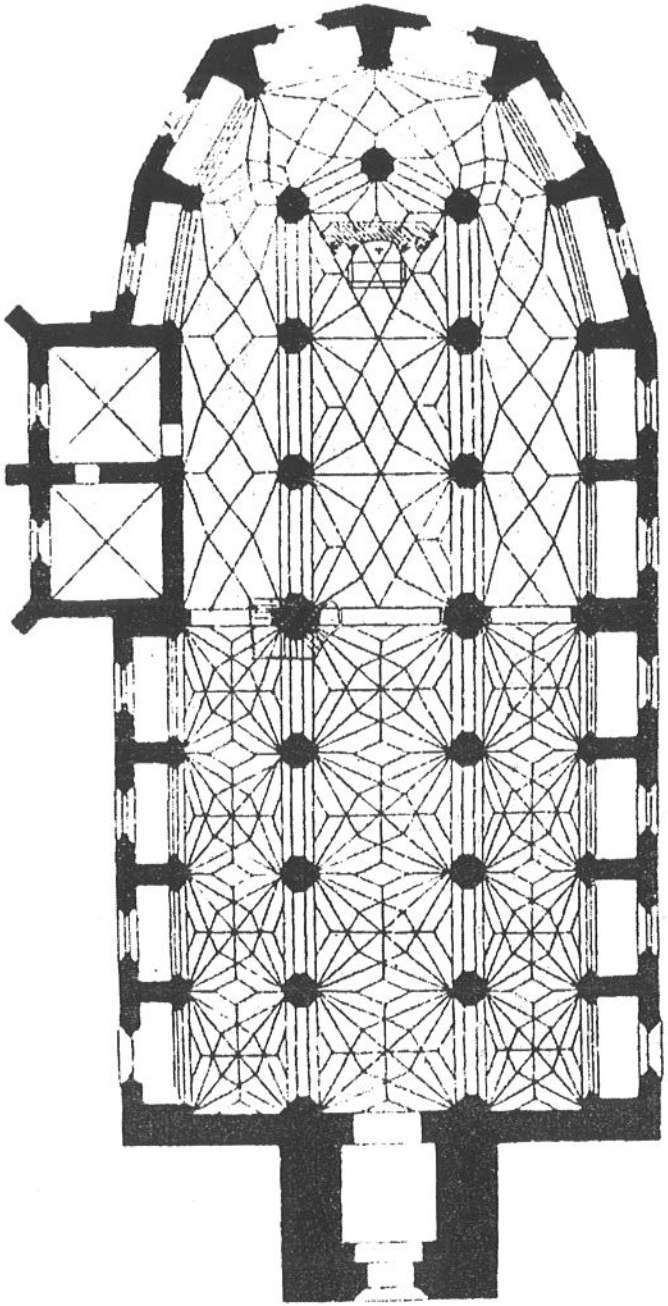

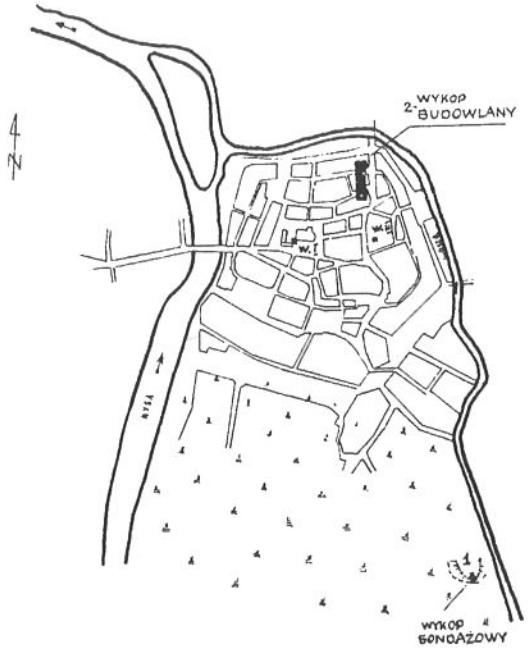

Ryc. 2. Rzut kościoła parafialnego pod wezwaniem Św. Trójcy (wg R. Bergau, Inventar der Bau - und Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg, Berlin 1895)

Abb.2. Grundriss der Stadt- und Hauptkirche (nach R. Bergau, Inventar der Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg, Berlin 1895)

XIII wieku zbudowano na rynku trójnawową bazylikę, z wzniesionymi od strony zachodniej dwiema wieżami. Ratusz stanął obok kościoła farnego w XIV wieku. Ponadto poza murami zlokalizowano dwie budowle: szpital miejski z kaplicą Ducha Świętego, wybudowany w pobliżu Bramy Ostrowskiej, oraz klasztor benedyktynek wzniesiony po lewej stronie Nysy Łużyckiej. Wiadomo też, że w 1412 roku funkcjonowała szkoła parafialna. Gubin w średniowieczu był opasany obwarowaniami. Początkowo funkcję obronną spełniał wał drewniano-ziemny. Na mocy zezwolenia z 1311 roku przystąpiono do wznoszenia murów obronnych. Ten system umacniały także rzeki: Lubsza i Nysa. Komunikację zewnętrzną umożliwiały trzy bramy: Klasztorna, Krośnieńska i Ostrowska. Gubińską zabudową mieszkalną w okresie średniowiecza stanowiły zwykle drewniane domy wzniesione na wąskich działkach. Z końcem tamtej epoki najpewniej zaczęły pojawiać się murowane budynki mieszczańskie. W XIV wieku poza murami miejskimi powstało Nowe Miasto. W tym czasie po lewej stronie Nysy rozwijało się Przedmieście Klasztorne, a więc w rejonie, w którym od wczesnego średniowiecza swoją działalność prowadził klasztor benedyktynek.[3]

[3] Tamże, s. 227-232.

Dawny kościół farny należy do największych budowli sakralnych na terenach Środkowego Nadodrza (ryc. 2). Zniszczono go w 1945 roku podczas natarcia wojsk radzieckich na Gubin. Wówczas uległy spaleniu sklepienia, hełm wieży oraz dach.

Ryc. 3. Usytuowanie wykopów badawczych z 1970 r. na tle planu Gubina: w.I wykop I, w.II wykop II (wg A. Billert, T. Makiewicz, Badania początków osadnictwa miejskiego w Gubinie, woj. Zielona Góra, „Fontes Archaeologici Posnanienses", t. 25 (1974), 1975, s. 141 ryc. 3)

Der Grundriss der mittelalterlichen Stadt hatte die Form eines unregelmäßigen Vierecks. Der Markt nahm mit einer Fläche von 12,9 ha das Zentrum ein, von dem aus 8 Straßen hinausführten. In der ersten Hälfte des 13. Jhs. wurde auf dem Markt eine dreischiffige Basilika mit zwei Türmen auf der Westseite errichtet. Das Rathaus entstand im 15. Jh. neben der Stadt- und Hauptkirche. Darüber hinaus wurden außerhalb der Stadtmauern zwei Gebäude errichtet: neben dem Werdertor das städtische Hospital mit der Heiliggeist-Kapelle, und am linken Neißeufer das Benediktinerinnenkloster. Es ist auch bekannt, dass es 1412 eine Pfarrschule gegeben hat. Guben war im Mittealter eine befestigte Stadt. Anfänglich erfüllte ein Holzerdwall die Wehrfunktion. Dank einer Genehmigung aus dem Jahre 1311 begann man Wehrmauern zu errichten. Einen Teil dieses Befestigungssystems bildeten auch die beiden Flüsse Lubst und Neiße. Die Kommunikation nach außen wurde durch drei Stadttore ermöglicht: das Klostertor, das Crossener Tor und das Werdertor. Die Gubener Wohnbebauung im Mittelalter bestand gewöhnlich aus Holzhäusern, die auf schmalen Grundstücken gebaut wurden. Mit dem Ende jener Epoche tauchten die ersten gemauerten Bürgerhäuser auf. Im 14. Jahrhundert entstand außerhalb der Stadtmauern die Neustadt. Zu jener Zeit entwickelte sich links der Neiße, also in dem Gebiet, wo sich seit dem frühen Mittelalter das Benediktinerinnenkloster befand, die Klostervorstadt.[3]

[3] Ebd., S. 227-232.

Abb.3. Standorte der Forschungsgrabungen aus dem Jahre 1970 vor dem Hintergrund des Stadtplans von Gubin: w.I. Grabungsabschnitt I, w.II. Grabungsabschnitt II. (nach: A.Billert, T. Makiewicz, Badania początków osadnictwa miejskiego w Gubinie, woj. Zielona Góra, (Untersuchungen der Anfänge der städtischen Ansiedlungen in Gubin, Woiwodschaft Zielona Góra), „Fontes Archeologici Posnanienses", Bd. 25 (1974), 1975, S. 141, Abb. 3)

Przez 60 lat nie podjęto zdecydowanych działań zmierzających do odbudowy tego budynku. Traktowany jako trwała ruina, był on kilkakrotnie doraźnie zabezpieczany.

Kilkakrotnie rejon kościoła był poddany eksploracjom archeologicznym. W 1970 roku ekipa pod kierownictwem Tadeusza Makiewicza i Bolesławy Pawlak przy współpracy Andrzeja Billerta przeprowadziła badania archeologiczne pomiędzy południowo-zachodnim narożnikiem kościoła a północno-wschodnim narożem ratusza (ryc. 3). Prace prowadzono z ramienia Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP Pracowni Konserwacji Zabytków w Poznaniu. W trakcie badań ustalono, że miąższość warstwy kulturowej w wykopie I, o wymiarach 8,5 x 8,6 m, sięgała do głębokości 2,7-3 m. Jedynie w północno-zachodniej części wykopu nawarstwienie było głębsze, gdyż natrafiono tutaj na pozostałości późnośredniowiecznego domostwa ziemiankowego. Pod fundamentem kościoła na głębokości 3,3 m odkryto niewielki fragment kamienno-ceglanego muru. A. Billert i T. Makiewicz, autorzy opracowania wyników badań archeologicznych, twierdzą, że mur ten nie był związany z fundamentem obecnego kościoła. W całym wykopie, na różnych poziomach odkryto kilkadziesiąt grobów, w większości zniszczonych, stanowiących pozostałość po cmentarzu przykościelnym. Na głębokości 2,8 m natrafiono na resztki urządzenia kanalizacyjnego drewnianego koryta. W południowo-zachodnim narożniku

Die ehemalige Stadt- und Hauptkirche gehört zu den größten Sakralbauten des mittleren Odergebiets (Abb. 2). Sie wurde 1945 während des Angriffs der sowjetischen Truppen auf Guben zerstört. Damals verbrannten die Gewölbe, der Turmhelm und das Dach. 60 Jahre lang hat man keine entscheidenden Anstrengungen unternommen, um das Gebäude wieder aufzubauen. Es wurde als eine dauerhafte Ruine betrachtet und wiederholt vorläufig abgesichert.

Mehrmals wurde das Gelände der Kirche archäologischen Ausgrabungen unterzogen. Im Jahre 1970 führte ein Team unter der Leitung von Tadeusz Makiewicz und Bolesława Pawlak in Zusammenarbeit mit Andrzej Billert archäologische Untersuchungen zwischen der süd-westlichen Ecke der Kirche und der nord-östlichen Ecke des Rathauses (Abb. 3) durch. Die Arbeiten wurden im Auftrag der Archäologisch-Denkmalpflegerischen Werkstätten der Staatswerkstätten für Denkmalpflege in Poznań durchgeführt. Während der Untersuchungen wurde festgestellt, dass die Mächtigkeit der Kulturschicht im Grabungsabschnitt I, mit den Ausmaßen von 8,5 x 8,6 m, bis in eine Tiefe von 2,7-3 m reichte. Einzig im nord-westlichen Teil des Grabungsabschnitts war die Aufschichtung tiefer, denn hier stieß man auf Überreste einer spätmittelalterlichen subterranen Behausung. Unter dem Kirchenfundament entdeckte man in einer Tiefe von 3,3 m ein kleines Fragment einer Stein/Ziegelsteinmauer. A. Billert und T. Makiewicz, die Autoren des Ergebnissberichts

wykopu na głębokości 2,7 m odkryto pozostałość domu, prawdopodobnie półziemiankowego. Wkop miał 60 cm głębokości, a jego wypełnisko stanowiły popiół, przepalona glina i węgiel drzewny.[4]

Wyniki badań przeprowadzonych w 1970 roku pozwoliły na wysunięcie kilku wniosków. A. Billert i T. Makiewicz do najbardziej interesujących odkryć zaliczyli natrafienie na pozostałości kamienno-ceglanego muru zachowanego pod fundamentem obecnego kościoła, następnie na gotycki mur z wnęką na przedłużeniu północnej ściany ratusza oraz uchwycenie stratygraficznego związku między ratuszem i starszą fazą budowli sakralnej. W przypadku muru zachowanego fragmentarycznie pod narożnikiem kościoła, zbudowanego z kamienia i cegły, wystąpiły trudności z jego chronologią wobec braku jakichkolwiek elementów datujących. Autorzy opracowania wyników badań są skłonni odkryty relikt muru wiązać z pracami rozpoczętymi w 1519 roku przy westwerku. Po analizie informacji historycznych i skonfrontowaniu ich z obserwacjami dokonanymi podczas prac archeologicznych doszli do wniosku, że w latach 1519-1525 doszło do zmiany koncepcji budowlanej, w wyniku której przerwano budowę westwerku i wzniesiono gładką fasadę bezwieżową. Do rozpoczęcia budowy samej wieży doszło w 1535 roku. Odkryty w 1970 roku relikt muru autorzy odnoszą do lat dwudziestych XVI wieku. Ściana zachodnia obecnej budowli sakralnej, stojąca nad odkrytym reliktem muru, datuje się na okres między 1525

[4] A. Billert, T. Makiewicz, *Badania początków osadnictwa miejskiego w Gubinie, woj. Zielona Góra*, „Fontes Archaeologici Posnanienses", t. XXV [1974], 1975, s. 142-143.

der archäologischen Untersuchungen, behaupten, dass diese Mauer nicht mir dem Fundament der heutigen Kirche in Verbindung stand. Im ganzen Grabungsabschnitt wurden auf unterschiedlichen Niveaus mehrere Dutzend Gräber entdeckt, die meisten von ihnen zerstört; sie waren Reste des ehemaligen Kirchhofs. In einer Tiefe von 2,8 m. stieß man auf Reste einer Kanalisationsanlage einer Holzrinne. In der süd-westlichen Ecke des Grabungsabschnitts befanden sich in einer Tiefe von 2,7 m die Reste einer vermutlich semisubterranen Behausung. Der Einschnitt war 60 cm tief und mit Asche, gebranntem Ton und Holzkohle gefüllt.[4]

Die Ergebnisse der 1970 geführten Untersuchungen erlaubten einige Schlüsse. A.Billert und T. Makiewicz zählten zu den interessantesten Entdeckungen den Fund der unter dem Fundament der heutigen Kirche erhaltenen Stein/Ziegelsteinmauer, im weiteren die gotische Mauer mit Nische in der Verlängerung der Nordwand des Rathauses sowie das Erfassen der stratigrafischen Beziehung zwischen dem Rathaus und der älteren Phase des Sakralbaus. Im Falle der fragmentarisch unter der Kirchenecke erhaltenen Stein- und Ziegelsteinmauer traten aufgrund des Fehlens jeglicher über die Datierung Aufschluss gebender Elemente Schwierigkeiten hinsichtlich ihrer Chronologie auf. Die Autoren der Forschungsergebnisse neigen dazu, das entdeckte Mauerrelikt mit Arbeiten in Verbindung zu bringen, die 1519 am Westwerk begonnen wurden. Nach einer Analyse der historischen

[4] A.Billert, T. Makiewicz, *Badania początków osadnictwa miejskiego w Gubinie, woj. Zielona Góra* (Untersuchungen der Anfänge der städtischen Ansiedlungen in Gubin, Woiwodschaft Zielona Góra), „Fontes Archaelogici Posnanienses", Bd. XXV [1974], S. 142-143.

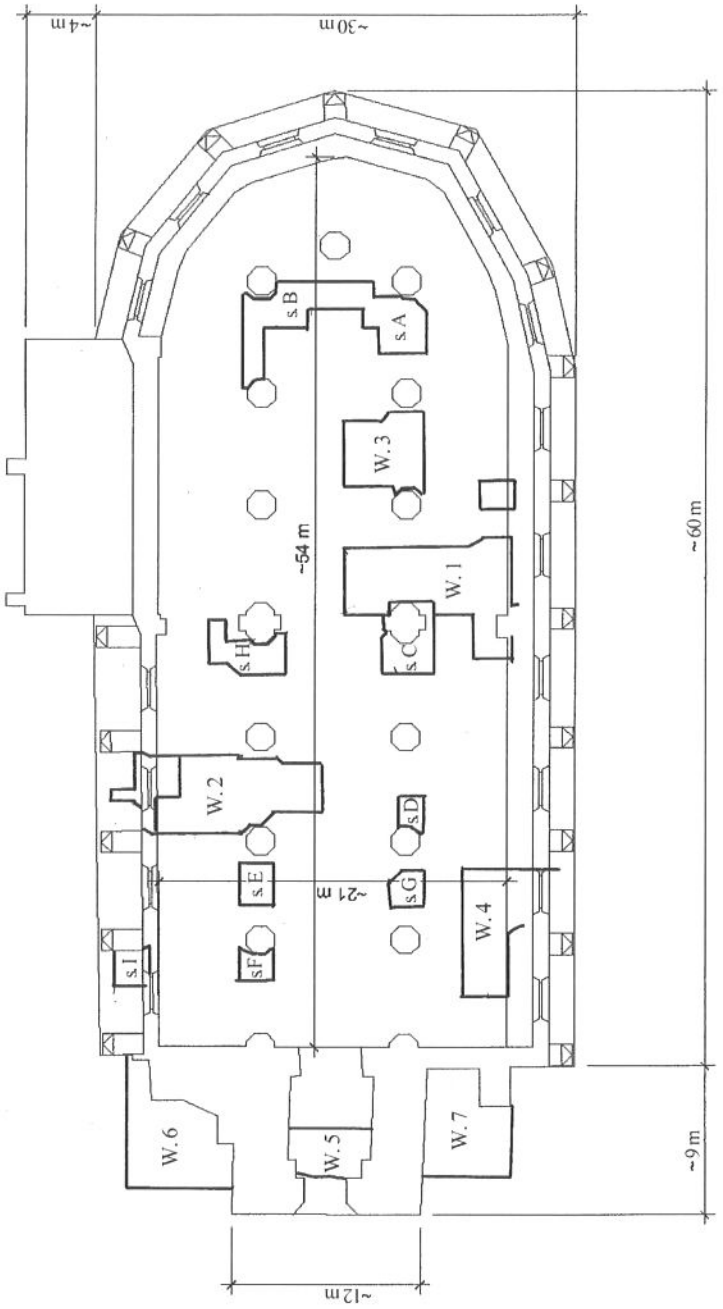

Ryc. 4. Zarys kościoła parafialnego
z zaznaczonymi wykopami z 1970 i 1971 r.
(wg C. Lasota, J. Rozpędowski, B. Miśkiewicz,
Badania kościoła Św. Trójcy w Gubinie,
Wrocław 1971 (maszynopis w Wojewódzkim
Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze)

Abb.4. Grundriss der Stadt- und Hauptkirche
mir eingezeichneten Grabungsabschnitten
von 1970 und 1971
J.Rozpędowski, C. Lasota, B. Miśkiewicz,
Badania kościoła Św. Trójcy w Gubinie
(Untersuchungen der Dreifaltigkeitskirche in Gubin),
Wrocław 1971, S. 2-4 (Manuskript im Woiwodschaftsamt
für Denkmalschutz in Zielona Góra).

[5]Tamże, s. 143.

a 1548 rokiem, a więc na czasy, kiedy zrezygnowano z budowy westwerku i zakończono budowę szczytu zachodniego.[5]

Wyniki badań i wynikające z nich wnioski A. Billerta i T. Makiewicza w znacznym stopniu zostały uzupełnione i rozbudowane dzięki intensywnym pracom wykopaliskowym przeprowadzonym głównie wewnątrz kościoła farnego. Terenowe badania miały miejsce w sierpniu 1970, a następnie w czerwcu i lipcu 1971 roku, a prowadziła je ekipa naukowców z Politechniki Wrocławskiej. Pracami archeologicznymi kierował Czesław Lasota, architektonicznymi Jerzy Rozpędowski, a antropologicznymi Brunon Miśkiewicz (ryc. 4).

W 1970 roku założono 3 większe wykopy oraz 5 niewielkich sondaży. W wykopie 1 natrafiono na półkolistą apsydę nawy południowej, fragment przyziemia południowej ściany prezbiterium z wąskim wejściem, a także dwa poziomy posadzki, łączone z późnoromańską świątynią. Hipotezę o istnieniu trójnawowego, późnoromańskiego założenia wysunięto po odkryciu w ścianie szczytowej dużych fragmentów muru o wątku wendyjskim oraz trójkątnie uformowanych fugach. W wykopie 1 odsłonięto także dostawiony do apsydy kamienny mur. Mur ten połączono z późniejszą fazą budowy kościoła. Do najstarszych obiektów, datowanych na wczesne średniowiecze, należały groby, które odkryto w pierwszym wykopie. W wykopie 2 natrafiono na kolejne fragmenty

[5]Ebd., S. 143.

Informationen und deren Konfrontation mit den während der archäologischen Arbeiten gemachten Beobachtungen kamen sie zu dem Schluss, dass es in den Jahren 1519-1525 zu einer Änderung des Baukonzepts gekommen sei, infolge derer der Bau des Westwerks unterbrochen und eine glatte turmlose Fassade gebaut wurde. Zum Baubeginn des Turmes selbst kam es 1535. Das 1970 entdeckte Mauerrelikt beziehen die Autoren auf die zwanziger Jahre des 16. Jahrhunderts. Die Westwand der heutigen Kirche, die über dem entdeckten Mauerrelikt steht, wird auf die Zeit zwischen 1525 und 1548 datiert, also auf eine Zeit, in der man auf den Bau des Westwerks verzichtet und den Bau des Westgiebels abgeschlossen habe.[5]

Die Forschungsergebnisse und die daraus folgenden Schlüsse von A.Billert und T.Makiewicz wurden in hohem Grade dank intensiver Ausgrabungsarbeiten hauptsächlich im Inneren der Stadt- und Hauptkirche ergänzt und erweitert. Die Feldforschungen fanden im August 1970 statt, dann auch im Juni und Juli 1971, und wurden von einem Wissenschaftlerteam der technischen Universität Breslau durchgeführt. Die archäologischen Arbeiten leitete Czesław Lasota, die architektonischen Jerzy Rozpędowski und die anthropologischen Brunon Miśkiewicz (Abb. 4).

Im Jahre 1970 legte man 3 größere Grabungsabschnitte sowie 5 kleine Sondierungen an. Im Grabungsabschnitt 1 stieß man auf die halbkreisförmige Apsis des Südschiffes, auf

późnoromańskiej budowli: negatyw po północnej ścianie korpusu oraz pozostałości fundamentu filara. Kolejnym obiektem zbudowanym na miejscu późnoromańskiego kościoła była gotycka budowla sakralna, której fragmenty odkryto w wykopie 2. Na resztkach słupa romańskiego zachowały się ślady gotyckiego filara. Ponadto odkryto tutaj kamienny fundament ściany północnej oraz dalszą część wczesnośredniowiecznego cmentarzyska. Badania w wykopie 3 doprowadziły do odkrycia pozostałych elementów pierwotnej świątyni: negatyw po apsydzie głównej, ołtarz, fragment południowej ściany chóru i 2 poziomy posadzki. Odsłonięto również kamienny fundament prezbiterium związanego z budowlą gotycką. W pięciu wykopach sondażowych (A-E) uzyskano kolejne dane do rekonstrukcji dwóch najstarszych założeń świątynnych. W sondażach A i B uściślono przebieg gotyckiej fazy chóru, w C odkryto odkryto pozostałości półfilarów tęczowych późnoromańskiej i gotyckiej budowli, a także fragment wewnętrznego łuku apsydy nawy południowej. Badania w wykopach D i E przyniosły odkrycie zarysu kolejnych słupów gotyckich.[6]

W 1971 roku prace archeologiczne prowadzono w trzech kolejnych sondażach (F-H) i czterech większych wykopach badawczych (4-7). Wykopy sondażowe założono wewnątrz kościoła Św. Trójcy. W sondażach F i G natrafiono na dalsze filary gotyckie, w wykopie H pozostałości północnych półfilarów tęczowych, zarówno późnoromańskiego, jak i gotyckiego. Odkryto tu również ołtarz, który pierwotnie był usytuowany we wnęce apsydy

[6] J. Rozpędowski, C. Lasota, B. Miśkiewicz, *Badania kościoła Św. Trójcy w Gubinie*, Wrocław 1971, s. 2-4 (maszynopis w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze).

ein Fragment des Erdgeschosses der Presbyteriumsüdwand mit einem schmalen Eingang sowie auf zwei Fußbodenebenen, die mit dem spätromanischen Gotteshaus in Verbindung gebracht wurden. Die Hypothese der Existenz einer dreischiffigen, spätromanischen Anlage wurde aufgestellt, nachdem man in der Giebelwand große Mauerfragmente mit wendischem Motiv sowie dreieckig geformten Fugen entdeckt hatte. Im Grabungsabschnitt 1 wurde auch eine an die Apsis herangestellte Steinmauer freigelegt. Diese Mauer hat man mit einer späteren Phase des Kirchenbaus in Verbindung gebracht. Zu den ältesten Objekten, die auf das frühe Mittelalter datiert werden, gehörten im ersten Grabungsabschnitt entdeckte Gräber.

Im 2. Grabungsabschnitt stieß man auf weitere Fragmente des spätromanischen Baues: das Negativ der ehemaligen Nordseite des Langhauses sowie Reste des Pfeilerfundaments. Ein weiteres Objekt, das an der Stelle der spätromanischen Kirche gebaut wurde, war ein gotischer Sakralbau, dessen Fragmente man im 2. Grabungsabschnitt fand. Auf den Resten der romanischen Säule sind Spuren eines gotischen Pfeilers erhalten. Darüber hinaus entdeckte man hier das steinerne Fundament der Nordseite sowie einen weiteren Teil des frühmittelalterlichen Friedhofs.

Die Untersuchungen im 3. Grabungsabschnitt führten zur Entdeckung der übrigen Elemente des ursprünglichen Gotteshauses: des Negativs der Hauptapsis, des Altars,

północnej nawy. Interesujących danych do rekonstrukcji późnoromańskiego kościoła dostarczyły badania w dwóch wykopach założonych na zewnątrz obecnej budowli. W wykopie 6 pod współczesnym brukiem odkryto zarys przyziemia najniższej kondygnacji północnej wieży późnoromańskiej świątyni ze śladami gotyckiej naprawy na licu zewnętrznym. Na pozostałości wieży południowej natrafiono w wykopie 7. W jej ścianie zachodniej dokonano odkrycia śladów zamurowanej klatki schodowej. Ponadto przy obydwu wieżach wystąpiły resztki wsporników. Na przejściu z wieży do nawy udało się uchwycić pełną szerokość arkady. W wykopie 5 dokonano odkrycia fundamentu gotyckiego portalu uskokowego z zachowanym progiem, zbudowanym z piaskowca. Portal ten nawarstwił się na wejście późnoromańskie. W wykopie 4 natrafiono na negatyw po fundamencie południowej ściany świątyni romańskiej oraz fragment ściany gotyckiego korpusu. Dzięki badaniom przeprowadzonym w powyższych wykopach ustalono długość późnoromańskiej i gotyckiej budowli, dokonano rejestracji wież na frontach obydwu kościołów, a także uchwycono szerokość naw świątyni gotyckiej. Przebieg ścian nawowych budowli gotyckiej został potwierdzony w sondażach I i J, założonych po stronie północno-zachodniej w obrębie dwóch kaplic.[7]

Dzięki badaniom wykopaliskowym uzyskano wiele cennych informacji odnoszących się do historii miejsca, w którym obecnie stoją ruiny kościoła parafialnego. Dokonano jego analizy stratygraficznej i wydzielono dwie grupy warstw kulturowych.

[7] Tamże, s. 4-6.

eines Fragments der südlichen Chorwand sowie von 2 Fußbodenebenen. Es wurde auch das steinerne Fundament des mit dem gotischen Bau verbundenen Presbyteriums freigelegt.

In fünf Sondierungsgrabungen (A-E) wurden weitere Daten zur Rekonstruktion der beiden älteren Gotteshausanlagen gewonnen. In den Sondagen A und B wurde der Verlauf der gotischen Phase des Chors präzisiert, in C wurden Reste von Triumphbogenhalbpfeilern des spätromanischen und gotischen Baues entdeckt sowie ein Fragment des Innenbogens der Südschiffapsis. Die Untersuchungen in den Grabungsabschnitten D und E brachten die Entdeckung der Umrisse weiterer gotischer Pfeiler.[6]

Im Jahre 1971 wurden archäologische Untersuchungen in drei weiteren Sondierungsgrabungen (F-H) und vier größeren Forschungsschnitten (4-7) geführt. Die Sondierungsgrabungen wurden im Inneren der Stadtkirche angelegt. In den Sondierungsgrabungen F und G stieß man auf weitere gotische Pfeiler, in der Sondage H auf Überbleibsel der nördlichen Triumphbogenhalbpfeiler, sowohl des spätromanischen als auch des gotischen. Hier wurde auch der Altar entdeckt, der ursprünglich in der Nische der Nordapsis des Kirchenschiffes situiert war. Interessante Daten für die Rekonstruktion der spätromanischen Kirche brachten die Untersuchungen in zwei Grabungsabschnitten

[6] J.Rozpędowski, C. Lasota, B. Miśkiewicz, *Badania kościoła Św. Trójcy w Gubinie (Untersuchungen der Dreifaltigkeitskirche in Gubin)*, Wrocław 1971, S. 2-4 (Manuskript im Woiwodschaftsamt für Denkmalschutz in Zielona Góra).

Grupa A objęła cmentarzysko szkieletowe założone we wczesnym średniowieczu. Poprzedziło ono w tym rejonie miasta Gubina budowę świątyni. Podłoże calcowe, w którym zostały posadowione w późniejszym czasie fundamenty budowli sakralnych, tworzy glina napływowa mada, naniesiona przez wody Nysy Łużyckiej na piaski trzecio- i czwartorzędowe. W wykopach 1 i 2 przebadano 6 pochówków wczesnośredniowiecznych. Oprócz tego zarejestrowano 5 dalszych grobów. Zmarli byli pochowani w pozycji wyprostowanej na wznak, w trumnach złożonych do prostokątnych jam grobowych. Zarejestrowano niewiele zabytków ruchomych: skorodowane gwoździe pochodzące z trumien oraz 2 ułamki ceramiki. Na marginesie dodajmy, że interesującym znaleziskiem, odkrytym przypadkowo podczas robót ziemnych po zachodniej stronie kościoła, a więc poza badanym cmentarzyskiem, była brązowa misa romańska, datowana na okres od połowy XII do połowy XIII wieku. Nie jest możliwe określenie ewentualnego związku tego znaleziska z nekropolą. Jako górną granicę funkcjonowania wczesnośredniowiecznego cmentarza przyjmuje się z prawdopodobieństwem czas tuż po 1235 roku, a więc po otrzymaniu przez Gubin przywileju lokacyjnego. Wszystkie groby zostały odkryte pod warstwą budowlaną, która jest wiązana ze wznoszeniem późnoromańskiej bazyliki. Dwa spośród grobów były nawet zniszczone przez wkop fundamentowy.[6]

Grupę B stanowiły nawarstwienia, w których zachowały się pozostałości materiału budowlanego oraz niwelacyjnego. W trakcie badań archeologicznych udało się wydzielić

[6] Tamże, s. 6-8.

außerhalb des heutigen Gebäudes. Im Grabungsabschnitt 6 entdeckte man unter dem heutigen Straßenpflaster den Umriss des Erdgeschosses vom untersten Stockwerk des Nordturmes der spätromanischen Kirche mit Spuren gotischer Reparaturen an der Außenflucht. Auf Reste des Südturmes stieß man im Grabungsabschnitt 7. In dessen Westwand fand man die Spuren eines zugemauerten Treppenhauses, darüber hinaus bei beiden Türmen Reste von Kragsteinen. Am Übergang vom Turm zum Kirchenschiff ist es gelungen, die volle Breite der Arkade einzufangen. Im Grabungsabschnitt 5 wurde das Fundament des aus Sandstein gebauten gotischen Stufenportals mit erhaltener Schwelle entdeckt. Dieses Portal war auf den romanischen Eingang geschichtet. Im Grabungsabschnitt 4 stieß man auf ein Negativ des Fundaments von der Südwand des romanischen Gotteshauses sowie auf ein Fragment der Wand des gotischen Langhauses. Dank der in den o. g. Grabungsabschnitten durchgeführten Untersuchungen wurden die Länge des spätromanischen und gotischen Gebäudes festgelegt, die Türme an den Vorderseiten der beiden Kirchen registriert und auch die Breite der Schiffe der gotischen Kirche erfasst. Der Verlauf der Kirchenschiffswände des gotischen Baus wurde in den Sondierungsgrabungen I und J bestätigt, die auf der nord-westlichen Seite im Bereich von zwei Kapellen angelegt worden waren.[7]

[7] Ebd., S. 4-6.

trzy zespoły warstw, z których najstarszy był związany z ceglaną, trójnawową świątynią późnoromańską. Dwa kolejne zespoły nawarstwień łączy się z wcześniejszą budowlą gotycką i do dziś istniejącym założeniem późnogotyckim.

Na warstwy, które były związane z późnoromańskim kościołem natrafiono we wszystkich wykopach. W jednym z wykopów uchwycono fragment fundamentu, który był zbudowany z całych oraz połupanych kamieni polnych i zalanych zaprawą wapienną. Szerokość tego fundamentu wynosiła 1,8 m, a głębokość 0,7 m. Lico muru było wykonane z cegły o układzie wendyjskim. W prezbiterium tej późnoromańskiej świątyni natrafiono na dwa poziomy posadzki, a w rejonie korpusu tylko na jeden. Pierwszy poziom stanowiła zaprawa wapienna wylana bezpośrednio na gruz ceglany, a drugi posadzka ceglana ułożona na płask w jodełkę. W trakcie eksploracji wykopy 1 natrafiono na pozostałości cmentarza współczesnego pierwszej świątyni gubińskiej. Wyeksplorowano 3 pochówki, w tym jeden złożony w grobowcu ceglanym. Prawdopodobnie pod koniec XIII wieku (lub w XIV stuleciu) późnoromańska budowla uległa spaleniu. Świadczą o tym dwie warstwy popożarowe, które wydzielono podczas badań archeologicznych.

Po pożarze przystąpiono do odbudowy kościoła. Budowlę odbudowywano etapami w stylu gotyckim. Najpierw przebudowano prezbiterium, wyburzono apsydę i przedłużono chór w kierunku wschodnim. Następnie przystąpiono do kompletnej przebudowy naw.

Dank der Forschungsgrabungen erhielt man viele wertvolle Informationen in Bezug auf die Geschichte des Ortes, an dem heute die Ruinen der Stadt- und Hauptkirche stehen. Es wurde seine stratigrafische Analyse durchgeführt und zwei Gruppen von Kulturschichten unterschieden.

Die Gruppe A umfasste den im frühen Mittelalter angelegten Skelettfriedhof. Er war ein Vorgänger des Gotteshauses an dieser Stelle. Der gewachsene Boden, in den später die Fundamente der Sakralbauten eingesetzt wurden, besteht aus angeschwemmtem Boden, der vom Wasser der Lausitzer Neiße auf den Sand des Tertiär und des Quartär aufgebracht wurde. In den Grabungsabschnitten 1 und 2 wurden 6 Gräber aus dem frühen Mittealter untersucht. Außerdem wurden 5 weitere Gräber registriert. Die Toten hatte man in ausgestreckter Position auf dem Rücken begraben, in Särgen, die in rechteckige Gruben eingebracht wurden. Es wurden wenige bewegliche Funde registriert: korrodierte Sargnägel sowie 2 Keramikfragmente.

Am Rande sollten wir anmerken, dass während der Erdarbeiten auf der Westseite der Kirche außerhalb des untersuchten Friedhofs zufällig ein interessanter Fund entdeckt wurde: eine romanische Bronzeschüssel, datiert auf die Zeit von Mitte des 12. Jhs bis Mitte des 13. Jhs. Es ist nicht möglich, einen eventuellen Zusammenhang zwischen diesem Fund und der Nekropole herzustellen. Als Obergrenze der Nutzung des frühmittelalterlichen

Do budowy fundamentu korpusu gotyckiego użyto kamieni polnych oraz cegły, którą wtórnie wykorzystano. Kamienie i cegłę łączono zaprawą wapienną. Sama ich budowa trwała długo, a o zastosowanej konstrukcji ceglanej świadczą fragmenty muru zachowane w przyziemiu. Fundamenty gotyckich filarów posadowiono na reliktach słupów romańskich. Budowa korpusu gotyckiego kościoła oraz modernizacja westwerku zostały zakończone wraz z ułożeniem na piaszczystym podłożu posadzki ceramicznej, której resztki zachowały się tylko przed portalem. Prawdopodobnie z czasów budowy naw gotyckich pochodzi część pochówków.

Po wzniesieniu naw gotyckich przeprowadzono kolejne prace związane z budową kruchty. Prawdopodobnie podjęto wówczas również prace renowacyjne w prezbiterium. Kruchta stanęła przy południowej ścianie dwuprzęsłowego chóru. Inwestycja spowodowała podniesienie poziomu wejścia w tej ścianie i poszerzenie otworu. Po tych pracach pozostała warstwa gruzu oraz podsypki stanowiącej podłoże pod kolejnym poziomem posadzki w prezbiterium, a jednocześnie pierwszym w kruchcie. Niestety, ta posadzka nie zachowała się, bowiem rozebrano ją podczas budowania w okresie późnego gotyku trzeciej świątyni.[9]

Dzięki badaniom archeologiczno-architektonicznym ustalono wymiary kościoła późnoromańskiego. Długość nawy głównej wynosiła 23,8 m, a szerokość 7,75 m. Kwadratowe w rzucie filary oddzielające nawę główną od naw bocznych miały

[9] Tamże, s. 8-13; Cz. Lasota, J. Rozpędowski, *Rozwój przestrzenny kościoła parafialnego w Gubinie*, [w:] *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Studia i Materiały*, nr 6, Wrocław 1980, s. 67-70.

Friedhofs nimmt man mit Wahrscheinlichkeit die Zeit gleich nach 1235 an, also nachdem Guben das Stadtgründungsprivileg erhalten hatte. Alle Gräber wurden unter der Bauschicht entdeckt, die mit dem Bau der spätromanischen Basilika zusammenhängt. Zwei der Gräber wurden sogar durch die Fundamentgrabung zerstört.[8]

Die Gruppe B bestand aus Aufschichtungen, in denen Überbleibsel von Bau- sowie Nivellierungsmaterial erhalten sind. Während der archäologischen Untersuchungen ist es gelungen, drei Schichten zu differenzieren, von denen die älteste mit dem aus Ziegelsteinen gebauten, dreischiffigen, spätromanischen Gotteshaus im Zusammenhang steht. Die beiden anderen Schichten werden mit dem gotischen Vorgängergebäude und der bis heute existierenden spätgotischen Anlage in Verbindung gebracht.

Auf Schichten, die mit der spätromanischen Kirche in Verbindung standen, stieß man in allen Grabungsabschnitten. In einem der Abschnitte erfasste man ein Fragment des Fundaments, das aus ganzen oder gespaltenen Feldsteinen gebaut und mit Kalkmörtel verbunden war. Die Breite dieses Fundaments betrug 1,8 m und seine Tiefe 0,7 m. Die Mauerflucht war aus Ziegelsteinen mit wendischem Muster gebaut. Im Presbyterium dieses spätromanischen Gotteshauses fand man zwei Fußbodenebenen, im Bereich des Langhauses auf nur eine. Die erste Ebene bestand aus Kalkmörtel, der direkt auf Ziegelschutt aufgetragen wurde, und die zweite aus einem Ziegelsteinfußboden, der flach

[8] Ebd., S. 6-8.

boki o szerokości 1,1 m. Nawy boczne o długości takiej samej jak w przypadku nawy głównej miały szerokość 4 m. Grubość murów zewnętrznych wynosiła około 1,1 m. Apsydy boczne, najprawdopodobniej przesklepione konchowo, były nieco węższe od naw. Od wschodu były zakończone półcylindrycznymi apsydami, w których pierwotnie znajdowały się ołtarze. Prezbiterium zbudowane na rzucie zbliżonym do kwadratu i zakończone od wschodu prostą ścianą z półkolistą apsydą miało nieco większą grubość ściany wschodniej. Wynosiła ona 1,51 m. Wymiary całego prezbiterium wynosiły około 10,35 x 7,75 m. W apsydzie do dziś zachował się fragment ceglanego ołtarza (ryc. 5).

Tak więc w latach 1970-1971 ustalono, że kościół farny stanął w miejscu, w którym zbudowano wcześniej jeszcze dwie świątynie. We wnętrzu budowli natrafiono na fundamenty romańskiej świątyni ceglanej z trzema nawami i prostokątnym prezbiterium. Budowlę tę zbudowano na początku XIII wieku. Być może wiązało się to z czasem założenia miasta lokacyjnego w 1235 roku. Nawy boczne oraz prezbiterium od wschodu były zakończone półkolistymi apsydami. Do kościoła przylegały od strony zachodniej dwie kwadratowe wieże.[10] Na przełomie XIII i XIV wieku dokonano jej przebudowy, pozostawiając jedynie zachodnią ścianę wraz z wieżami. Nowa świątynia otrzymała znacznie szerszy, gotycki korpus o halowym układzie. Nawy zostały wydzielone dzięki ośmiobocznym filarom, wspierającym sklepienia.

[10] Cz. Lasota, J. Rozpędowski, *Rozwój przestrzenny* ..., s. 67-68.

im Fischgrätenmuster gelegt war. Während der Freilegung des Grabungsabschnittes 1 stieß man auf Überreste eines Friedhofs, der zeitgleich? mit der ersten Gubener Kirche datiert wurde: 3 Gräber, darunter eine Ziegelsteingruft. Der spätromanische Bau brannte vermutlich am Ende des 13. Jahrhunderts (oder im 14. Jh.) ab. Davon zeugen zwei Brandschichten, die während der archäologischen Untersuchungen beobachtet wurden.

Nach der Feuersbrunst ging man etappenweise an den Wiederaufbau der Kirche im gotischen Stil. Zuerst baute man das Presbyterium um, riss die Apsis ab und verlängerte den Chor in östlicher Richtung. Dann erfolgte ein kompletter Umbau der Kirchenschiffe. Für den Bau des Fundaments des gotischen Langhauses benutzte man Feld- sowie Ziegelsteine, die ein zweites Mal gebraucht wurden. Die Steine und Ziegelsteine wurden mit Kalkmörtel verbunden. Der Bau selbst dauerte lange, von der angewandten Ziegelsteinkonstruktion zeugen Mauerfragmente, die im Erdgeschoss erhalten sind. Die Fundamente der gotischen Pfeiler wurden auf Relikte romanischer Säulen gestellt. Der Bau des gotischen Langhauses der Kirche sowie die Modernisierung des Westwerks wurden mit dem Auslegen eines Keramikfußbodens auf Sanduntergrund abgeschlossen, dessen Reste nur noch vor dem Portal erhalten sind. Wahrscheinlich aus der Zeit des Kirchenbaus stammt auch ein Teil der Gräber.

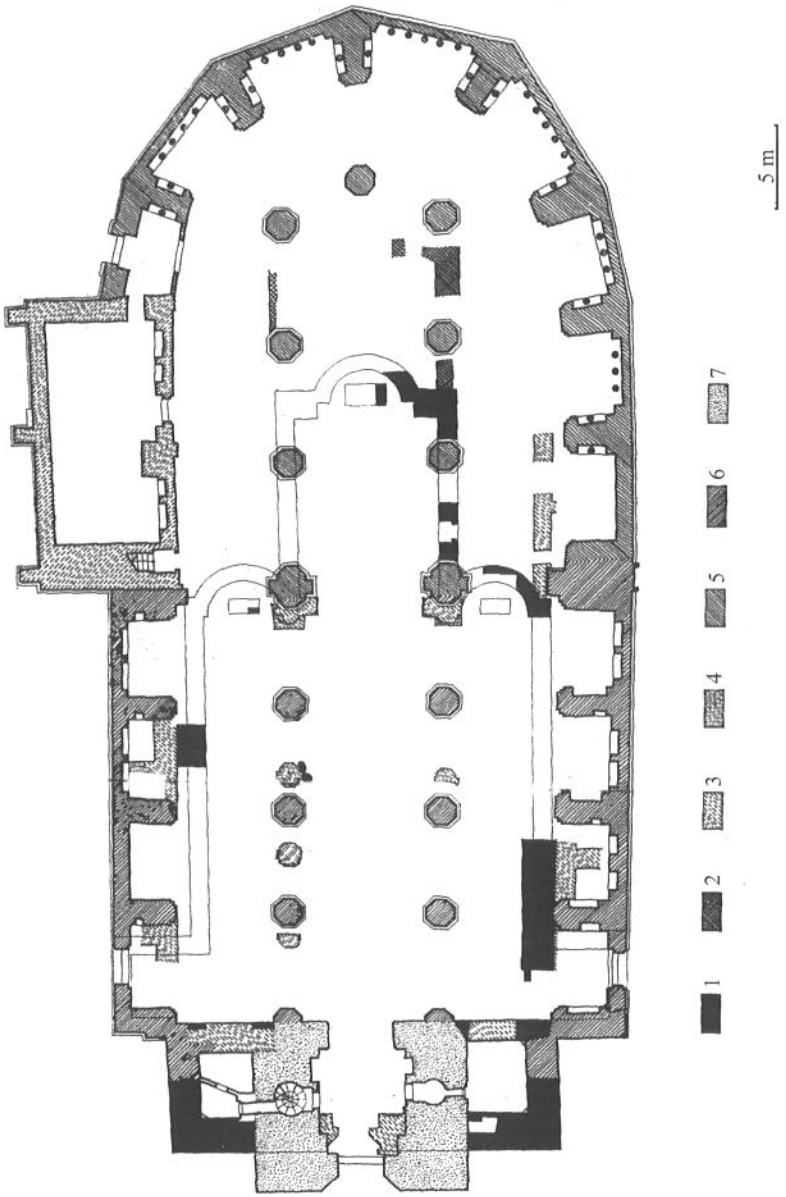

Ryc.5. Rzut przyziemia kościoła parafialnego w Gubinie:
1 kościół późnoromański z około 1235 r.,
2 gotyckie prezbiterium z końca XIII w.,
3 gotycki korpus z drugiej połowy XIV w.,
4 prostokątna budowla z około 1412 r.,
5 późnogotyckie prezbiterium konsekrowane w 1508 r.,
6 późnogotycki korpus z pierwszej połowy XVI w.,
7 wieża z około połowy XVI w.
(wg C. Lasota, J. Rozpędowski, Rozwój przestrzenny kościoła parafialnego w Gubinie, [w:] Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Studia i Materiały, nr 6, Wrocław 1980, s. 68 rys. 1)

Abb.5. Grundriss des Erdgeschosses der Stadt- und Hauptkirche in Guben:
1 spätromanische Kirche um 1235,
2 gotisches Presbyterium vom Ende des 13. Jhs,
3 gotisches Langhaus aus der zweiten Hälfte des 14. Jhs,
4 rechteckiger Bau um 1412,
5 spätgotisches Presbyterium, eingeweiht 1508,
6 spätgotisches Langhaus aus der ersten Hälfte des 16. Jhs.,
7 Turm ca. Mitte des 16. Jhs.
(nach: C. Lasota, J. Rozpędowski, Rozwój przestrzenny kościoła parafialnegow Gubinie (Räumliche Entwicklung der Haupt- und Stadtkirche in Gubin), [in:] Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Studia i Materiały (Wissenschaftliche Arbeiten des Instituts für Architektur-, Kunst- und Technikgeschichte der Breslauer Technischen Universität, Studien und Materialien, Nr. 6, Wrocław 1980, S. 68, Abb. 1).

[11] Tamże, s. 67-71; S. Kowalski, *Gubin*, [w:] *Miasta Środkowego Nadodrza* ..., s. 37-38.

Pod koniec XV wieku przystąpiono do przebudowy zbyt ciasnego jak na ówczesne potrzeby wiernych kościoła gotyckiego. Najpierw zbudowano nowe, większe i wyższe, trójnawowe prezbiterium z wielobocznym obejściem oraz wieńcem kaplic. Do 1506 roku były gotowe mury obwodowe. Następna faza przebudowy świątyni objęła nawy. Powstała wtedy czteroprzęsłowa, trójnawowa hala o sklepieniach sieciowych, które wspierały ośmioboczne filary. Kaplice zostały nakryte gwiaździstymi i krzyżowymi sklepieniami. Romańskie wieże zburzono, a na ich miejscu postawiono jedną taką budowlę zdobioną blendami i zwieńczoną attyką.[11]

Po zakończeniu prac w roku 1560 przy kościele farnym nie dokonywano poważniejszych zmian w jego wystroju architektonicznym i w takim stanie obiekt przetrwał do 1945 roku. Jedynie we wnętrzu, w latach 1717-1728 kościół otrzymał barokowy wystrój w postaci ołtarza głównego, rzeźbionej ambony oraz kutych lichtarzy i żyrandoli.

Po 1945 roku wskutek obrywania się sklepień i działalności we wnętrzu fary ludzi, w tym tzw. poszukiwaczy skarbów, doszło do powstania hałd ziemi, przemieszanej głównie z dużą ilością gruzu ceglanego. Z czasem nawy zarosły gęstą roślinnością. Ten stan trwał do początku XXI wieku, kiedy to podjęto intensywne starania o pozyskanie środków finansowych na przeprowadzenie prac zabezpieczających obiekt przed dalszą destrukcją, a następnie jego odbudowę i adaptację na potrzeby społeczności Gubina i Guben.

[9] Ebd., S. 8-13; Cz.Lasota, J.Rozpędowski, *Rozwój przestrzenny kościoła parafialnego w Gubinie* (Räumliche Entwicklung der Haupt- und Stadtkirche In Gubin), [in:] *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Studia i Materiały* (Wissenschaftliche Arbeiten des Instituts für Architektur-, Kunst- und Technikgeschichte der Breslauer Technischen Universität, Studien und Materialien, Nr. 6, Wrocław 1980, S. 67-70.

Nach der Errichtung der gotischen Kirchenschiffe fanden Arbeiten statt, die mit dem Bau der Vorhalle im Zusammenhang standen. Wahrscheinlich erfolgten damals auch Renovierungsarbeiten im Presbyterium. Die Vorhalle wurde an die Südseite des zweijochigen Kirchenschiffes herangestellt. Die Investition hatte eine Erhöhung des Eingangsniveaus in dieser Wand sowie eine Erweiterung der Öffnung zur Folge. Von diesen Arbeiten blieb eine Schicht Schutt sowie eine Aufschüttung zurück, die die Unterlage für eine weitere Ebene des Fußbodens im Presbyterium bildete und zugleich die erste in der Vorhalle war. Leider ist dieser Fußboden nicht erhalten, da er während des Baues des dritten Gotteshauses in der Zeit der Spätgotik entfernt worden ist.[9]

Dank der archäologisch-architektonischen Untersuchungen wurden die Ausmaße der spätromanischen Kirche bestimmt. Die Länge des Hauptschiffes betrug 23,8 m, und seine Breite 7,75 m. Die im Grundriss quadratischen Pfeiler, die das Hauptschiff von den Nebenschiffen trennten, hatten eine Seitenlänge von 1,1 m. Die Seitenschiffe, die dieselbe Länge wie das Hauptschiff hatten, waren 4 m breit. Die Dicke der Außenmauer betrug etwa 1,1 m. Die Seitenapsiden, vermutlich mit einem Konchengewölbe gedeckt, waren etwas schmaler als die Seitenschiffe. Vom Osten wurden sie mit halbzylindrischen Apsiden abgeschlossen, in denen sich ursprünglich Altäre befanden. Das Presbyterium war auf einem quadratähnlichen Grundriss gebaut, wurde von Osten durch eine gerade Wand mit

W maju 2007 roku, w ramach programu odbudowy kościoła farnego w Gubinie, realizowanego przez Fundację „Fara Gubińska Centrum Spotkań Polsko-Niemieckich", przystąpiono do odgruzowania wnętrza obiektu. Prace prowadziła ekipa robotników pod nadzorem przedstawicieli Fundacji oraz archeologa.

Pierwszy etap prac porządkowych wewnątrz kościoła farnego w Gubinie rozpoczęto w maju 2007 roku i prowadzono do połowy czerwca. Głównym zadaniem ekipy porządkowej było odgruzowanie nawy głównej, która ze względów bezpieczeństwa nadawała się do podjęcia wstępnych działań związanych z przygotowaniem obiektu do jego rewaloryzacji. Nawy boczne przeznaczono do odgruzowania w terminie późniejszym z powodu wiszących pozostałości sklepień, zagrażających bezpieczeństwu osób pracujących we wnętrzu fary.

W celu dokładniejszej lokalizacji spodziewanych elementów kamiennych i innych zabytków wnętrze kościoła podzielono na 16 sektorów (ryc. 6). Granica między sektorami przebiega przez środek filarów. W nawie głównej wydzielono sektory 1A-14A, w bocznej od północy 1B, 3B, 5B, 7B, 9B, 11B i 13B, a od południa 2B, 4B, 6B, 8B, 10B, 12B i 14B. Na przedłużeniu nawy głównej, w prezbiterium znalazły się sektory 15A i 16A, a bocznych odpowiednio 15B i 16B.

Najpewniej przed badaniami archeologicznymi przeprowadzonymi w latach 1970-1971, jak i po nich dochodziło do amatorskich poszukiwań domniemanych skarbów, przez

einer halbkreisförmigen Apsis abgeschlossen und war ein wenig dicker als die Ostwand. Diese Dicke betrug 1,51 m. Die Ausmaße des ganzen Presbyteriums betrugen etwa 10,25 x 7,75 m. In der Apsis ist bis heute ein Fragment des Ziegelsteinaltars erhalten geblieben (Abb. 5).

So wurde also in den Jahren 1970-1971 festgestellt, dass die Haupt- und Stadtkirche an einer Stelle gebaut wurde, an der zuvor zwei Gotteshäuser gestanden hatten. Im Inneren des Gebäudes stieß man auf die Fundamente einer dreischiffigen romanischen Ziegelsteinkirche mit einem rechteckigen Presbyterium. Dieser Bau war zu Anfang des 13. Jahrhunderts erreichtet worden. Vielleicht stand er im Zusammenhang mit dem Zeitpunkt der Stadtgründung im Jahre 1235. Die Seitenschiffe sowie das Presbyterium waren vom Osten her mit halbrunden Apsiden abgeschlossen. An der Westseite waren zwei quadratische Türme an die Kirche herangestellt.[10] An der Wende des 13. und 14. Jhs. wurde diese Kirche umgebaut, man erhielt nur die Westwand mit den Türmen. Das neue Gotteshaus bekam ein viel breiteres, gotisches Langhaus mit einer Hallenkonstruktion. Die Kirchenschiffe wurden mit Hilfe von achteckigen Pfeilern, die die Gewölbe stützten, abgeteilt.

Am Ende des 15. Jhs. begann man mit dem Umbau der für die damaligen Bedürfnisse der Gläubigen zu engen gotischen Kirche. Zuerst wurde ein neues, größeres und höheres

[10] Cz. Lasota, J. Rozpędowski, *Rozwój przestrzenny*..., S. 67-68.

co zniszczono część posadzki ceramicznej i starszych od niej nawarstwień. Do dziś, w kilku miejscach, po dawnych penetracjach pozostały doły, a w warstwie gruzu są znajdowane fragmenty kości ludzkich. Gruz, głównie ceglany, utworzył wraz z ziemią grube nawarstwienie o miąższości powyżej 1,5 m w dużej części nawy głównej. W nawach bocznych nagromadziło się mniej gruzu przemieszanego z ziemią o miąższości kilkudziesięciu centymetrów.

Prace ziemnie rozpoczęto od strony zachodniej, przy wieży. Wcześniej rozpięto siatkę zabezpieczającą przed spadającymi z wieży i filarów kawałkami cegieł. W dniu 18 maja przystąpiono do prac w sektorze 2A, w następnych dniach w sektorze 1A i w kolejnych, aż do 9A-10A. W czerwcu kontynuowano odgruzowanie w sektorach 9A-10A do 13A-14A. W trakcie prac porządkowych lokalizowano przedmioty zabytkowe w obrębie sektorów, część z nich nanosząc na plan. Stosunkowo najwięcej elementów kamiennych m.in. fragmentów płyt epitafijnych, nagrobków, elementów dekoracyjnych, odkopano w sektorach 1A, 2A, 4A i 6A, a więc przy podstawie samej wieży oraz w jej sąsiedztwie [większe elementy otrzymały numerację od 1 do 52] (ryc. 7-11). Ponadto zebrano duże ilości gotyckich cegieł i kształtek, a także fragmenty kości ludzkich, pomieszanych z gruzem. Przy wejściu do nawy, pod dawnym chórem odsłonięto fragment posadzki ułożonej z płytek kamiennych. W nieznacznej ilości wystąpiły żelazne pręty pozostałości elementów wzmacniających

dreischiffiges Presbyterium mit einem polygonalen Chorumgang sowie einem Kapellenkranz gebaut. Bis 1506 waren die Ringmauern fertig. Die nächste Phase des Kirchenumbaus betraf die Kirchenschiffe. Es entstand die vierjochige, dreischiffige Halle mit Netzgewölben, die von achteckigen Pfeilern gestützt wurden. Die Kapellen hatten Stern- und Kreuzgewölbe. Die romanischen Türme wurden abgetragen und an ihrer Stelle entstand ein Turm, geschmückt mit Blenden und einer Attika.[11]

Nach Abschluss der Arbeiten im Jahre 1560 fanden keine größeren Veränderungen der architektonischen gestalt der Stadt- und Hauptkirche statt. Die Kirche überdauerte in diesem Zustand bis 1945. Nur im Inneren erhielt sie in den Jahren 1717-1728 eine barocke Ausstattung in Gestalt des Hochaltars, einer geschnitzten Kanzel sowie geschmiedeten Leuchtern und Kronleuchtern.

Nach 1945 kam es infolge des Einsturzes der Gewölbe und im Inneren der Kirche durch Einwirkung von Menschen, darunter sog. Schatzsucher, zur Entstehung von Erdhalden, die vor allem mit einer großen Menge von Ziegelschutt vermischt waren. Mit der Zeit wuchsen die Kirchenschiffe mit Pflanzen zu. Dieser Zustand dauerte bis zum Anfang des 21. Jahrhunderts, als man intensive Bemühungen aufnahm, um finanzielle Mittel für Arbeiten zu gewinnen, die das Objekt vor weiterer Zerstörung retten und seinen

[11] Ebd., S. 67-71; S.Kowalski, *Gubin*, [in:] *Miasta Środkowego Nadodrza...*, S. 37-38.

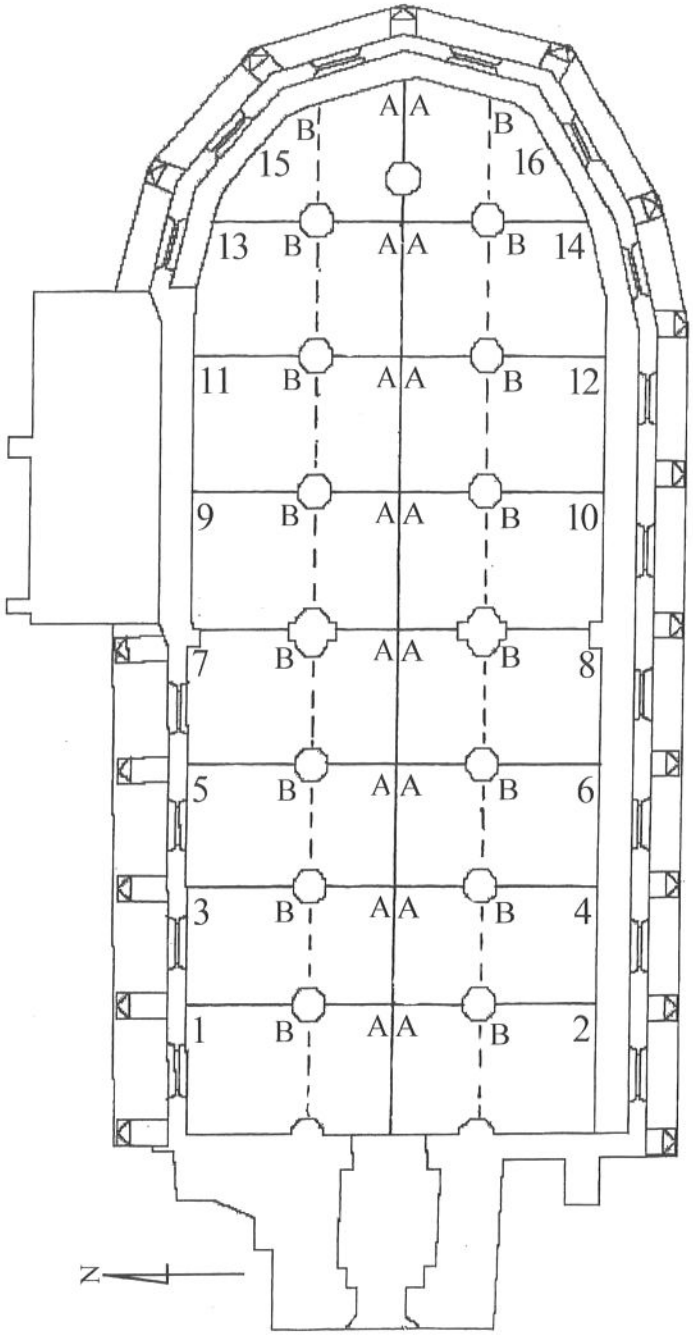

Ryc.6. Plan kościoła z naniesionym podziałem na sektory, w związku z odgruzowaniem przeprowadzonym w latach 2007-2008

Abb.6. Grundriss der Kirche mit eingetragener Einteilung in Sektoren der in den Jahren 2007-2008 durchgeführten Schuttbeseitigung.

Ryc.7. Fragmenty pomników kamiennych, wydobyte podczas odgruzowania kościoła w rejonie wieży

Abb.7. Fragmente der Steingrabmäler, geborgen während der Schuttbeseitigung in der Kirche in der Umgebung des Turmes.

konstrukcje lub wyposażenie kościoła. W sektorze 3A znaleziono dwa elementy kamienne, natomiast następne sektory: 5A, 7A, 8A, 9A i 10A były pozbawione takich zabytków. Dopiero w sektorach 11A i 13A stwierdzono nagromadzenie znacznej ilości m.in. fragmentów płyt epitafijnych. W tej części kościoła natrafiono też na kamienne stopnie, prowadzące do prezbiterium (ryc. 12-15). Zbudowane są z oszlifowanych płyt kamiennych. Na niektórych z nich zachowała się oryginalna numeracja. Część schodów została rozebrana w trakcie prac archeologicznych lub zniszczona przez rabunkową działalność poszukiwaczy skarbów. Podczas odgruzowania oczyszczono z gruzu schody, kamienną posadzkę prezbiterium oraz ceglaną podstawę ołtarza. W tym rejonie, w gruzie ceglanym i w jasnobrunatnej ziemi wystąpiły także fragmenty kości ludzkich. W sektorze 11A wybrano 42 fragmenty m.in. płyt kamiennych, a w 13A dalsze 76. Ponadto pod koniec prac odgruzowano do końca sektor 1A, z którego pozyskano jeszcze 67 fragmentów. Wszystkie te znaleziska ułożono na paletach, odpowiednio ponumerowanych. W sumie w nawie głównej i w prezbiterium wybrano około 240 elementów kamiennych (łącznie z mniejszymi), dalszych 17 wybrano podczas odgruzowywania dawnej kotłowni, znajdującej się po północnej stronie kościoła.

W pobliżu wieży, obok poziomu z kamienną posadzką założono niewielki wykop o wymiarach 2,4 x 0,8 m w celu odsłonięcia pod warstwą gruzu posadzki, która znajdowała się

Wiederaufbau und Adaption für die Bedürfnisse der Einwohner von Gubin und Guben sichern würden.

Im Mai 2007 ging man daran, im Rahmen des Wiederaufbauprogramms für die Stadt- und Hauptkirche in Gubin, das von der Stiftung Fara Gubińska Centrum Spotkań Polsko-Niemieckich (Gubiner Stadt- und Hauptkirche Zentrum für deutsch-polnische Begegnungen) realisiert wird, den Schutt aus dem Inneren der Ruine zu beseitigen. Die Arbeiten wurden von einer Gruppe von Bauarbeitern unter der Aufsicht von Vertretern der Stiftung sowie eines Archäologen durchgeführt.

Die erste Etappe der Aufräumarbeiten im Inneren der Stadt- und Hauptkirche in Gubin begann im Mai 2007 und dauerte bis Mitte Juni. Die Hauptaufgabe des Aufräumteams war die Beseitigung von Schutt im Hauptschiff, das sich aus Sicherheitsgründen am besten eignete, einleitende Vorbereitungsarbeiten zur Sanierung des Gebäudes aufzunehmen. In den Seitenschiffen soll der Schutt wegen der hängenden Gewölbereste, die die Sicherheit der im Inneren der Stadt- und Hauptkirche arbeitenden Personen bedrohen, zu einem späteren Termin entsorgt werden.

Um die erwarteten steinernen Elemente und andere Denkmäler lokalisieren zu können, wurde das Innere der Kirche in 16 Sektoren unterteilt (Abb. 6). Die Grenze zwischen den Sektoren verläuft mitten durch die Pfeiler. Im Hauptschiff wurden die Sektoren

Ryc. 8. Fragment pomnika kamiennego, wydobyty podczas odgruzowania kościoła w rejonie wieży

Abb.8. Fragment eines Steindenkmals, geborgen während der Schuttbeseitigung in der Kirche in der Umgebung des Turmes

Ryc. 9. Różne elementy kamienne wydobyto podczas odgruzowania sektorów nawy głównej w pobliżu wieży

Abb.9. Verschiedene Steinelemente, geborgen während der Schuttbeseitigung der Sektoren des Hauptschiffes in der Näh

Ryc.10 Fragment
płyty z ornamentem
i napisem, odkopanej
podczas odgruzowania części
nawy głównej
w rejonie wieży

Abb.10. Fragment einer
Platte mit Ornament und
Inschrift, geborgen während der
Schuttbeseitigung eines Teils
des Hauptschiffes in der Nähe
des Turmes.

Ryc. 11. Fragment płyty
z ornamentem
i napisem, odkopanej
podczas odgruzowania
części nawy głównej
w rejonie wieży

Abb.11. Fragment einer
Platte mit Ornament und
Inschrift, geborgen während
der Schuttbeseitigung eines
Teils des Hauptschiffes in der
Nähe des Turmes.

Ryc. 12. Nawa główna i prezbiterium w trakcie odgruzowywania w 2007 r.

Abb.12. Hauptschiff und Presbyterium während der Schuttbeseitigung 2007.

Ryc.13. Odsłanianie kamiennych stopni w prezbiterium

Abb.13. Aufdeckung der steinernen Treppenstufen im Presbyterium

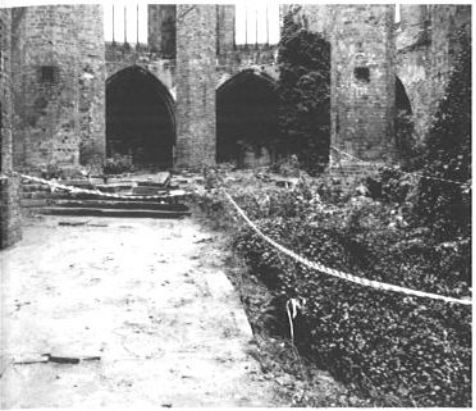

Ryc.14. Część prezbiterium po odgruzowaniu do poziomu posadzki

Abb.14. Ein Teil des Presbyteriums nach der Schuttbeseitigung bis zur Fußbodenebene

nieco niżej od tej kamiennej. Wykop był zlokalizowany przy pierwszym filarze (ryc. 16). Na głębokości 30 cm od poziomu istniejącego pod dawnym chórem odkryto fragment posadzki ceramicznej, ułożonej z płytek ośmiobocznych (37 x 37 cm) i kwadratowych (18 x 18 cm), uzupełnionych cegłą i przyciętymi płytkami ośmiobocznymi. Na jednej z płytek jest wyryty napis: *FRAU ELISABET APPELLIN* (ryc. 17).

W czerwcu zakończono odgruzowanie nawy głównej i część prezbiterium znajdującą się na jej przedłużeniu. Następne prace związane z odgruzowaniem wnętrza dawnego kościoła parafialnego w Gubinie podjęto we wrześniu 2007 i kontynuowano je w pierwszej połowie 2008 roku. W tym czasie dokończono odgruzowywanie nawy głównej do poziomu posadzki. Posadzka, obecnie w znacznym stopniu zniszczona, częściowo była ułożona z płytek kamiennych, a częściowo z ceramiki.

Po usunięciu resztek sklepień przystąpiono do odgruzowania sektorów 1B i 3B nawy północnej. Przy wejściu na chór dotarto do kamiennej posadzki (sektor 1B), a niżej, w sektorze 3B, do posadzki ceglanej (ryc. 18). Pomiędzy sektorami 3B i 3A odsłonięto podstawę dawnego filaru. Sektor 5B zajmuje dół pozostałość po dawnym wykopie archeologicznym z lat 1970-1971 (nr 2). Elementy kamienne z sektora 3B złożono w przyległej do nawy kaplicy (ryc. 19). W większości są to drobne fragmenty kamieni (około 70 elementów, nie licząc bardzo drobnych kawałków). Ponadto wybrano tutaj około 50

1A-14A ausgewiesen, im Nebenschiff vom Norden her 1B, 3B, 5B, 7B, 9B, 11B und 13B, und vom Süden her 2B, 4B, 6B, 8B, 10B, 12B und 14B. In der Verlängerung des Hauptschiffes, im Presbyterium, befinden sich die Sektoren 15A und 16A, und in den Seiten entsprechend 15B und 16B.

Mit Sicherheit kam es sowohl vor den in den Jahren 1970-1971 durchgeführten archäologischen Untersuchungen als auch danach zu Raubgrabungen nach vermeintlichen Schätzen, wodurch Teile des Keramikfußbodens und seiner älteren Schichten zerstört wurden. Bis heute findet man einige Stellen früheren Eindringens, und in der Schuttschicht Fragmente menschlicher Knochen. Der vor allem aus Ziegelsteinen bestehende Schutt hat in einem Großteil des Hauptschiffes zusammen mit der Erde eine dicke Aufschichtung mit einer Dicke von über 1,5 m gebildet. In den Seitenschiffen hat sich weniger Schutt und Erde von einer Dicke von einigen Dutzend Zentimetern angesammelt.

Mit den Erdarbeiten begann man von der Westseite her, am Turm. Ein Sicherheitsnetz sollte vor den vom Turm und den Pfeilern herabfallenden Ziegelsteinstücken schützen. Am 18. Mai begann man mit den Arbeiten im Sektor 2A, und in den nächsten Tagen im Sektor 1A und in den weiteren, bis zu 9A-10A. Im Juni setzte man die Schuttbeseitigung in den Sektoren 9A-10A bis 13A-14A fort. Während der Aufräumarbeiten wurden Funde und Befunde innerhalb der Sektoren lokalisiert, von denen ein Teil auf einen Plan übertragen

Ryc.15. Nawa główna i część prezbiterium po odgruzowaniu do poziomu posadzki. W środku ślad kanału od ogrzewania podłogowego świątyni

Abb.15. Hauptschiff und Teil des Presbyteriums nach der Schuttbeseitigung bis zur Fußbodenebene. In der Mitte die Spur des Kanals der Fußbodenheizung der Kirche.

Ryc. 16. Odsłanianie glinianej posadzki w nawie głównej

Abb.16. Aufdeckung des Lehmfußbodens im Hauptschiff

Ryc.17. Gliniana posadzka
ułożona m.in. z sześciobocznych płytek
(jedna z wyrytym napisem)

Abb.17. Fußboden, gelegt u.a. aus sechseckigen
Lehmplatten (eine mit Inschrift).

Ryc.18. Fragment nawy północnej
od strony wieży: zniszczona posadzka i kanał związany
z ogrzewaniem podłogowym

Abb.18. Fragment des Nordschiffes von der Seite
des Turmes: zerstörter Fußboden und Kanal der
Fußbodenheizung.

fragmentów kości ludzkich. Duża ilość kości pochodzi również z sektora 7B (ryc. 20).
Z sektora 1B pochodzi ponad 100 fragmentów płyt kamiennych. Zdecydowana większość pozbawiona jest inskrypcji i motywów dekoracyjnych. W dużym stopniu są to pozostałości schodów prowadzących na chór.

Następne prace prowadzono w sektorze 9B. W tym miejscu wystąpił liczny gruz ceglany (do wysokości około 60 cm od posadzki), a także niewielkie ilości elementów kamiennych oraz kości. Rozpoczęto również odgruzowanie sektora 11B. Wysokość hałdy gruzu była nieco wyższa i wynosiła do 1 m. Odsłonięta posadzka w rejonie wejścia na piętro nad zakrystią jest zniszczona. Zachowały się fragmenty płytek kamiennych (o wymiarach 55 x 55 cm) oraz ceramicznych (17 x 21 cm). W sektorze 11B również wystąpił liczny gruz ceglany, niewiele było kości ludzkich i w zasadzie brak elementów kamiennych. Podczas prac w tych sektorach odczyszczono dojście do zakrystii i wejście do klatki schodowej prowadzącej na piętro znajdujące się nad zakrystią (ryc. 21, 22).

W październiku zakończono odgruzowanie w sektorach 9B i 11B. Dokończono odsłanianie posadzki, w dużym stopniu zniszczonej. Wykonana była ona z cegły oraz z różowego piaskowca. Kamienne płyty miały kształt kwadratu, prostokąta i sześcioboku. Na pograniczu sektorów 11B i 13B odkryto dalszą część stopni kamiennych, prowadzących do prezbiterium, częściowo łukowato wygięte, następnie ułożone prosto wzdłuż osi wschód-

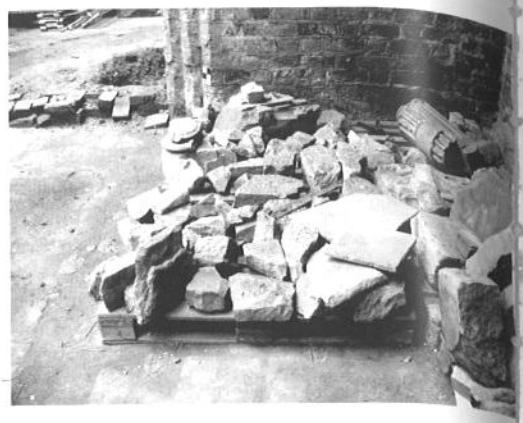

Ryc.19. Elementy kamienne zebrane podczas odgruzowania sektorów 1B i 3B w nawie północnej

Abb.19. Steinelemente, gesammelt während der Schuttbeseitigung in den Sektoren 1B und 3B im Nordschiff

wurde. Die meisten Steinelemente u. a. Fragmente von Epitaphplatten, Grabplatten, Dekorationselementen wurden in den Sektoren 1A, 2A, 4A und 6A ausgegraben, also am Sockel des Turmes und in seiner Nachbarschaft [größere Elemente erhielten die Nummerierung 1 bis 52] (Abb. 7-11). Darüber hinaus fanden sich große Mengen von gotischen Ziegelsteinen und Formstücken an sowie Fragmente menschlicher Knochen, vermischt mit Schutt. Am Eingang zum Kirchenschiff legte man unter dem ehemaligen Chor ein Fragment des Steinplattenfußbodens frei. In kleiner Menge traten auch Eisenstäbe auf Überbleibsel von Elementen, die die Konstruktionen oder die Ausstattung der Kirche verstärkten. Im Sektor 3A wurden zwei Steinelemente gefunden, doch in den nächsten Sektoren: 5A, 7A, 8A, 9A und 10A gab es solche Funde nicht. Erst in den Sektoren 11A und 13A wurde eine Ansammlung einer bedeutenden Anzahl von u. a. Fragmenten von Epitaphplatten festgestellt. In diesem Teil der Kirche stieß man auch auf steinerne Stufen, die zum Presbyterium führten (Abb. 12-15). Sie sind aus geschliffenen Steinplatten gebaut. An manchen von ihnen ist die Originalnummerierung erhalten. Ein Teil der Treppen wurde während der archäologischen Arbeiten abgetragen oder durch Raubgrabungen zerstört. Die Schuttentsorgung führte zu einer Säuberung der Treppe, des Steinfußbodens im Presbyterium sowie des Ziegelsteinsockels des Altars. In diesem Bereich fanden sich im Ziegelsteinschutt und in der hellbraunen Erde auch Fragmente menschlicher Knochen.

Ryc.20. Liczne kości ludzkie zebrane w sektorze 7B nawy północnej

Abb.20. Zahlreiche menschliche Knochen, gesammelt im Sektor 7B des Nordschiffes

Ryc.22. Odgruzowana część prezbiterium wraz z dojściem do zakrystii

Abb.22. Vom Schutt bereinigter Teil des Presbyteriums mit Zugang zur Sakristei

Ryc.21. Odgruzowana część nawy północnej i prezbiterium

Abb.21. Vom Schutt bereinigter Teil des Nordschiffes und des Presbyteriums

zachód (ryc. 23). Z tego rejonu pochodzi dużo elementów kamiennych, bez inskrypcji (około 50 sztuk). W obydwu sektorach (9B i 11B) pozyskano dużą ilość cegieł, w tym kształtek ze zniszczonych sklepień. Ponadto w sektorze 9B wydobyto około 20 fragmentów kości ludzkich, w tym część długich, a z sektora 11B około 25 fragmentów.

W nawie północnej prace prowadzono również w sektorze 7B. Rozebrano część hałdy o wysokości około 1,5 m. Wybrano do 10 fragmentów kości ludzkich, w tym czaszek i kości długich.

Po południowej stronie prezbiterium, przed rozebraniem zmurszałych sklepień (ryc. 24), zalegające w gruzowisku elementy kamiennych epitafiów złożono w najbliższej kaplicy. Pierwotnie najprawdopodobniej mieściły się w tej kaplicy epitafia (ryc. 25, 26).

W październiku 2007 roku rozpoczęto również odgruzowanie części nawy południowej, zaczynając od sektorów 2B, 4B i 6B (ryc. 27). W hałdach wystąpił liczny gruz ceglany, w nim zwykłe cegły, znacznie mniej kształtek, ponadto nieliczne fragmenty kości ludzkich. Brak było fragmentów kamiennych płyt epitafijnych. Podobnie jak w nawie środkowej i północnej, odgruzowanie prowadzono do poziomu posadzki. Jest ona w dużym stopniu zniszczona i zachowana we fragmentach. Kościół przecinają kanały na rury ciepłownicze, przebiegające wzdłuż nawy głównej i północnej. W kanałach zachowały się żelazne rury, będące elementem ogrzewania podłogowego.

Im Sektor 11A wurden 42 Fragmente u. a. von Steinplatten ausgehoben, und im Sektor 13A weitere 76. Darüber hinaus erfolgte am Ende der Arbeiten die Säuberung des Sektors 1A, in dem man noch 67 Fragmente fand. Alle diese Funde wurden auf entsprechend nummerierte Paletten gelegt. Insgesamt wurden im Hauptschiff und im Presbyterium etwa 240 größere und kleinere Steinelemente ausgegraben, weitere 17 im ehemaligen Heizraum, der sich an der Nordseite der Kirche befand.

In der Nähe des Turmes, neben dem Steinfußbodenniveau, legte man einen kleinen Grabungsabschnitt mit den Ausmaßen 2,4 x 0,8 m frei, um unter der Schuttschicht einen Fußboden freizulegen, der etwas tiefer als der Steinfußboden lag. Dieser Schnitt war am ersten Pfeiler lokalisiert (Abb. 16). In einer Tiefe von 30 cm unter dem Niveau des ehemaligen Chors fand sich das Fragment eines Keramikfußbodens; dieser war aus achteckigen (37 x 37 cm) und quadratischen (18 x 18 cm) Fliesen gelegt, ergänzt durch Ziegelsteine und zurechtgeschnittene achteckige Fliesen. Auf einer der Fliesen ist die Inschrift: FRAU ELISABET APPELLIN eingeritzt (Abb. 17).

Im Juni wurde die Schuttentsorgung im Hauptschiff und in dem in seiner Verlängerung liegenden Teil des Presbyteriums beendet. Weitere Arbeiten im Inneren der ehemaligen Gubiner Stadt- und Hauptkirche erfolgten vom September 2007 bis zur 1. Hälfte 2008. In dieser Zeit wurde die Schuttbeseitigung im Hauptschiff bis auf das Niveau des Fußbodens

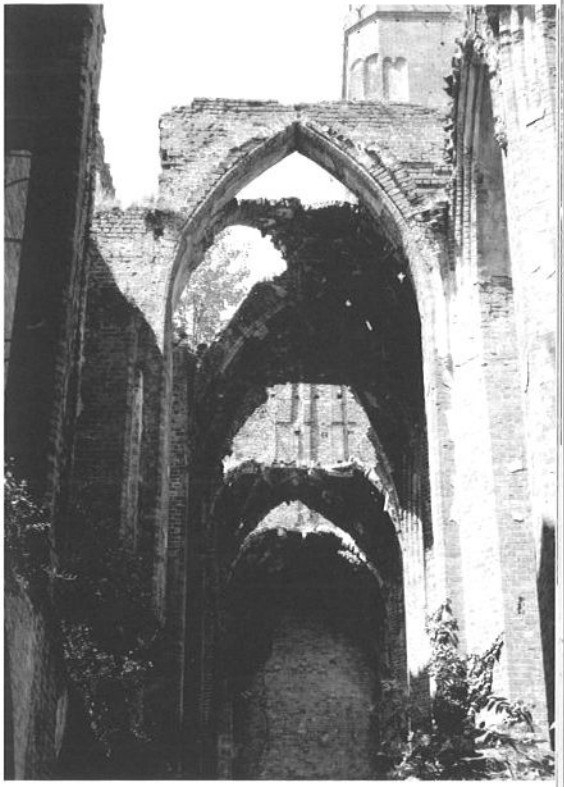

Ryc.23. Oczyszczone z gruzu schody prowadzące do ołtarza

Abb.23. Vom Schutt bereinigte Altartreppen

Ryc.24. Pozostałości zniszczonych sklepień przed ich rozebraniem

Abb.24. Überreste der zerstörten Gewölbe vor deren Abtragung

Ryc.25. Fragmenty płyt kamiennych, złożone w jednej z kaplic

Abb.25. Fragmente von Steinplatten, zusammengelegt in einer der Kapellen

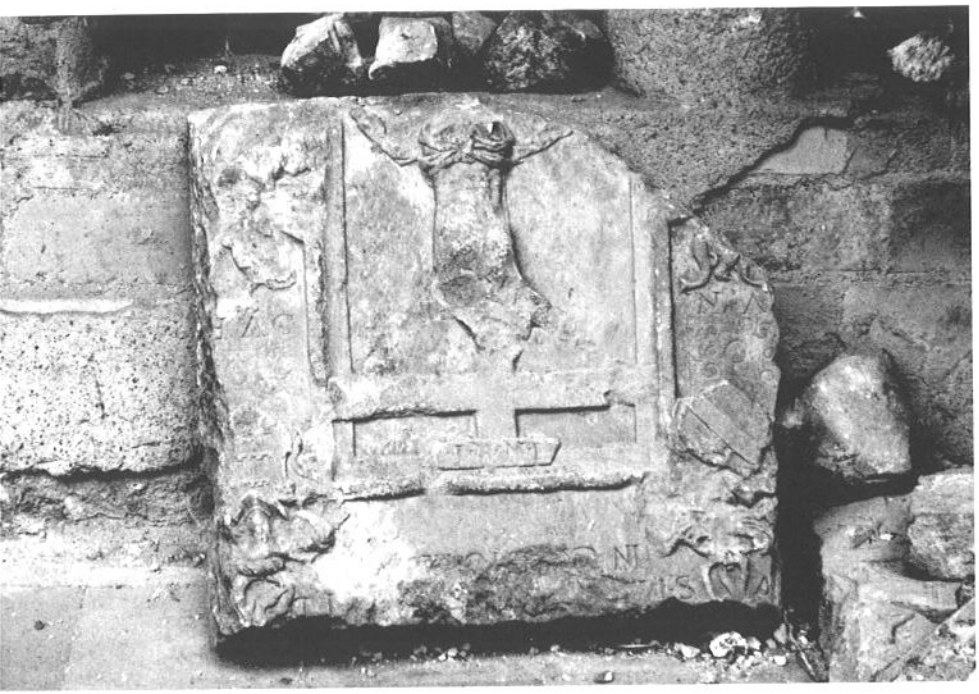

Ryc.26. Fragment płyty epitafijnej, złożony w jednej z kaplic

Abb.26. Fragment einer Epitaphplatte, aufbewahrt in einer der Kapellen

abgeschlossen. Der heute in hohem Maße zerstörte Fußboden war teilweise aus Steinfliesen, teilweise aus Keramikfliesen gelegt.

Nach der Beseitigung von Gewölberesten ging man an die Schuttbeseitigung in den Sektoren 1B und 3B des Nordschiffes. Neben dem Choreingang stieß man bis zum Steinfußboden vor (Sektor 1B) und im Sektor 3B bis zum Ziegelsteinfußboden (Abb. 18). Zwischen den Sektoren 3B und 3A wurde der Sockel des ehemaligen Pfeilers freigelegt. Sektor 5B besteht aus einer Grube dem Überbleibsel einer alten archäologischen Grabung aus den Jahren 1970-1972 (Nr. 2). Die Aufbewahrung der steinernen Elemente aus Sektor 3B erfolgte in der an das Kirchenschiff angrenzenden Kapelle (Abb. 19). Zumeist handelt es sich hierbei um kleine Steinfragmente (etwa 70 Elemente, die sehr kleinen Teile nicht mitgerechnet). Außerdem konnten hier etwa 50 Fragmente menschlicher Knochen ausgehoben werden. Viele Knochen wurden auch im Sektor 7B gefunden (Abb. 20). Aus Sektor 1B stammen über 100 Fragmente von Steinplatten. Die meisten von ihnen haben keine Inschriften oder Verzierungselemente. Es handelt sich dabei zum großen Teil um Überreste der zum Chor führenden Treppe.

Bei den nächsten Arbeiten im Sektor 9B gab es viel Ziegelsteinschutt (bis zu einer Höhe von 60 cm vom Fußboden an) sowie kleine Mengen von Steinelementen und Knochen. Die Höhe des Schutthaufens im Sektor 11B war etwas größer und betrug bis zu 1 m.

Ryc.27. Prace porządkowe w nawie południowej po rozebraniu sklepień

Abb.27. Ordnungsarbeiten im Südschiff nach Abtragung der Gewölbe

Ryc 28. Nawa południowa i część prezbiterium po odgruzowaniu (2008 r.)

Abb.28. Während des Brandes 1945 zerstörte Glasfenster im Presbyterium

Po usunięciu pozostałych fragmentów sklepień i zakończeniu remontu murów obwodowych przystąpiono do prac końcowych związanych z odgruzowaniem wnętrza fary. Prace te miały miejsce w grudniu 2007 i w pierwszych miesiącach 2008 roku. W lutym zakończono odgruzowanie południowej nawy (ryc. 28). Nadal usuwano liczny gruz ceglany. Pod oknami nr IV i VI (licząc od wieży) znaleziono fragmenty szkieł witrażowych oraz listew ołowianych, scalających poszczególne elementy witraży. Znajdowały się one w gruzowisku. Ponadto na parapecie okna IV zachowała się znaczna ilość fragmentów witraży, które najpewniej spadły podczas pożaru w 1945 roku. Zostały one zebrane przez robotników pracujących przy zabezpieczaniu murów obwodowych świątyni. W sumie zebrano kilkaset ułamków witraży, m.in. przedstawiających fragmenty postaci ludzkich i motywy roślinne (ryc. 29-31). W okolicy ołtarza znaleziono ponad 50 fragmentów kafli płytowych. Generalnie na elementy te natrafiono podczas prac prowadzonych na przełomie grudnia 2007 i stycznia 2008 roku. W lutym kontynuowano odgruzowanie w obejściu ołtarza i w przyległych kaplicach, idąc od południa w kierunku północnym [sektory 16A, 16B, 15A i 15B] (ryc. 32).

W marcu kontynuowano prace przy odgruzowaniu wnętrza kościoła w prezbiterium. Zakończono odgruzowanie obejścia ołtarza i kaplic. Usunięto stąd znaczne ilości gruzu z którego wybrano wiele całych cegieł i pojedyncze elementy kamienne. W rumowisku

natrafiono na metalową tabliczkę upamiętniającą śmierć jednego z mieszkańców Guben, poległego na wojnie w Rosji w sierpniu 1915 roku (ryc. 33-34). Zakończono prace w nawie południowej. Wystąpił tu głównie gruz ceglany. Z gruzu wydzielono nieliczne fragmenty kości, pojedyncze ułamki kafli i fragmenty witraży pod oknami VI-VIII (głównie VII), licząc od wieży. Oprócz fragmentów szkła witrażowego znaleziono listwy ołowiane oraz pojedyncze ułamki ceramiki. W prezbiterium do końca odsłonięto ceglaną podstawę ołtarza oraz prowadzące do niego kamienne schody. Konstrukcja ta przetrwała do naszych czasów, jednak same stopnie są połamane i obtłuczone. Przy kaplicach zachował się odcinek kanału ciepłowniczego związanego z ogrzewaniem podłogowym (ryc. 35). W tym miejscu przetrwały także fragmenty posadzki z różowego piaskowca. Poza rurami grzewczymi natrafiono również na fragment żeliwnej kraty przykrywającej kanał grzewczy.

Ryc.29. Zniszczone podczas pożaru w 1945 r. okna witrażowe w prezbiterium

Abb. 29. Die Buntglasfenster zerstört während des Brands im 1945.

Dzięki odgruzowaniu całego wnętrza fary gubińskiej stała się możliwa ocena stanu zachowania partii przyziemia, głównie na poziomie posadzki. Sama posadzka została w znacznym stopniu zniszczona pod koniec działań wojennych, następnie poprzez poszukiwaczy „skarbów" i w trakcie prac archeologicznych prowadzonych w 1970 i 1971 roku. Cegły, ceramiczne i kamienne płyty, użyte do budowy posadzki, często są poobijane i popękane. Przy rekonstrukcji poziomu przyziemia należałoby dokonać oceny stanu

Der freigelegte Fußboden in der Umgebung des Eingangs zum oberen Stock über der Sakristei war zerstört. Erhalten geblieben sind Fragmente von Steinfliesen (mit den Ausmaßen 55 x 55 cm) sowie Keramikfliesen (17 x 21 cm). Im Sektor 11B gab es zahlreichen Ziegelsteinschutt, nur wenig Menschenknochen und im Grunde genommen keine Steinelemente. Während der Arbeiten in diesen Sektoren wurden der Zugang zur Sakristei und der Eingang zum Treppenhaus gesäubert, das in das obere Stockwerk über der Sakristei führte (Abb. 21, 22).

In Oktober 2007 wurde die Schuttbeseitigung in den Sektoren 9B und 11B beendet. Die Freilegung des im hohen Maße zerstörten Fußbodens wurde abgeschlossen. Er war aus Ziegelsteinen und rosa Sandstein angelegt. Die Steinplatten hatten die Form von Quadraten, Rechtecken und Sechsecken. An der Grenze der Sektoren 11B und 13B wurde ein weiterer Teil der zum Presbyterium führenden und teilweise bogenförmig gebogenen Steintreppen entdeckt, die dann entlang der Ost-West-Achse verliefen (Abb. 23). Aus dieser Umgebung stammen viele Steinelemente ohne Inschriften (etwa 50 Stück). In beiden Sektoren (9B und 11B) fand sich eine große Anzahl von Ziegelsteinen, darunter Formziegel aus den zerstörten Gewölben; außerdem wurden im Sektor 9B etwa 20 Fragmente von Menschenknochen geborgen, darunter zum Teil lange Knochen, und im Sektor 11B etwa 25 Fragmente.

technicznego tych elementów i tam gdzie to możliwe pozostawić je *in situ* lub wykorzystać przy rekonstrukcji całej posadzki.

Zniszczenia najpewniej dotknęły również groby, bowiem w gruzie wystąpiły fragmenty kości ludzkich. Prace porządkowe umożliwiły pozyskanie dużej ilości elementów kamiennych, m.in. detali i fragmentów płyt epitafijnych, zlokalizowanych głównie w zachodniej części nawy, jak również w rejonie prezbiterium. Na części tych elementów widnieją inskrypcje z datami odnoszącymi się do XVII i XVIII wieku. Wydaje się, że zachowane fragmenty płyt nagrobnych i epitafijnych najlepiej byłoby częściowo wyeksponować w niektórych kaplicach albo w specjalnie utworzonym na terenie kościelnym lapidarium.

Otwartą pozostaje kwestia badań krypt grobowych. Część z nich na pewno została zniszczona przez rabusiów, o czym świadczą kości ludzkie wydobyte we wnętrzu świątyni. Niektóre krypty mogły pozostać w stanie nienaruszonym. Nie wiadomo, jaki jest stan techniczny podziemnych obiektów. Ich właściwe rozpoznanie możliwe jest tylko przy zastosowaniu archeologicznych metod wykopaliskowych. Przy wstępnej lokalizacji krypt pomocne mogą być specjalistyczne pomiary, przeprowadzone przy pomocy georadaru. W przypadku podjęcia prac archeologicznych baczną uwagę należałoby zwrócić nie tylko na obecność krypt grobowych, lecz także na pozostałości wczesnośredniowiecznego

Ryc. 30. Fragment szkła witrażowego, znaleziony pod jednym z okien nawy południowej

Abb. 30. Fragment eines Glasfensters, gefunden unter einem der Südschifffenster

Die Arbeiten beseitigten einen Teil der Schutthalde im Sektor 7B mit einer Höhe von etwa 1,5 m und brachten 10 Fragmente menschlicher Knochen, darunter Schädel und lange Knochen, zu Tage.

Auf der Südseite des Presbyteriums wurden vor dem Abriss der morschen Gewölbe (Abb. 24) in der nächsten Kapelle die im Schutthaufen befindlichen Elemente von Steinepitaphen aufbewahrt. Ursprünglich befanden sich diese Epitaphe höchstwahrscheinlich in dieser Kapelle. (Abb. 25, 26).

Die Schuttbeseitigung bis zum Fußbodenniveau begann im Südschiff im Oktober 2007 mit den Sektoren 2B, 4B und 6B (Abb. 27). In den Schuttbergen befand sich zahlreicher Ziegelschutt, darunter gewöhnliche Ziegelsteine, wenige Formsteine und einige wenige Fragmente menschlicher Knochen. Es gab keine Fragmente steinerner Epitaphplatten. Der Fußboden ist in hohem Maße zerstört und nur in Fragmenten erhalten. Die Kirche ist von Heizkanälen durchschnitten, die entlang des Haupt- und des Nordschiffes verlaufen. In den Kanälen sind Eisenrohre erhalten, die ein Element der Fußbodenheizung waren.

Nach der Beseitigung der übrigen Gewölbefragmente und der Beendigung der Instandsetzung der Ringmauern ging man an die abschließenden Arbeiten der Schuttbeseitigung im Inneren der Stadt- und Hauptkirche heran. Diese Arbeiten fanden im

cmentarza i dwóch starszych świątyń: późnoromańskiej i gotyckiej. Ich fragmenty mogły się jeszcze zachować w nieprzebadanej części kościoła.

Kwestia przeprowadzenia ewentualnych badań archeologicznych powinna być podjęta podczas ustaleń dokonanych w ramach dyskusji Fundacji „Fara Gubińska Centrum Spotkań Polsko-Niemieckich" z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Zielonej Górze. Obecnie za istotne należy uznać zakończenie odgruzowania wnętrza świątyni do poziomu posadzki oraz zabezpieczenie przed destrukcją murów obwodowych kościoła i wieży. Wykonane w 2007 i w pierwszej połowie 2008 roku prace pozwalają na zaplanowanie i realizację dalszych etapów ratowania tego niezwykle cennego zabytku sakralnego, jakim jest kościół farny w Gubinie.

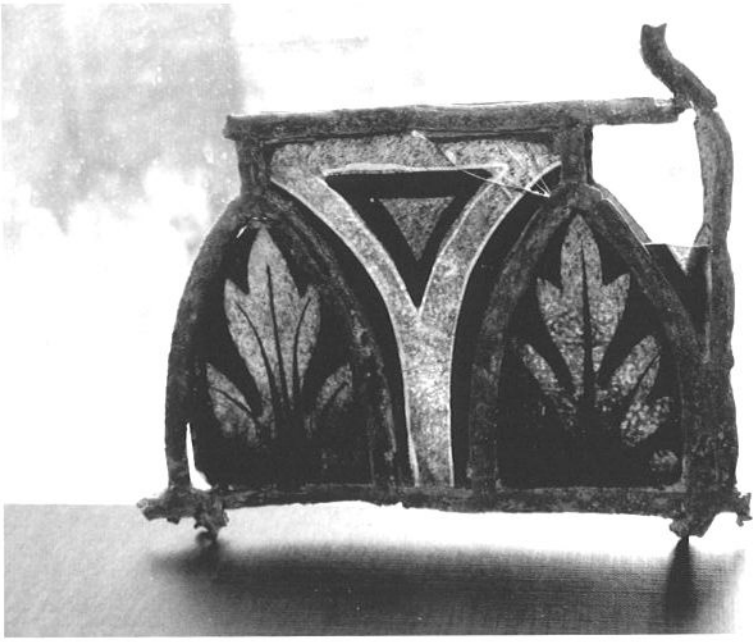

Ryc.31. Fragment szkła witrażowego wraz z listwami ołowianymi, znaleziony pod jednym z okien nawy południowej

Abb.31. Fragment eines Glasfensters mit Bleieinfassungen, gefunden unter einem der Südschifffenster

Dezember 2007 und den ersten Monaten des Jahres 2008 statt. Im Februar beendete man die Schuttbeseitigung im Südschiff (Abb. 28). Es wurde weiterhin viel Ziegelsteinschutt entfernt. Unter den Fenstern Nr. IV und VI (vom Turm an gerechnet) fanden sich im Schutt Fragmente von Glasmalereien sowie Bleileisten von Einfassungen. Außerdem blieb auf dem Fensterbrett des Fensters Nr. IV eine bedeutende Anzahl von Glasmalereifragmenten erhalten, die höchstwahrscheinlich während des Brandes im Jahre 1945 heruntergefallen waren. Sie wurden von den Arbeitern bei der Absicherung der Ringmauern der Kirche aufgesammelt. Insgesamt waren es einige hundert Fragmente, die u. a. Fragmente menschlicher Gestalten sowie pflanzliche Motive darstellen (Abb. 29-31). In der Nähe des Altars fand man von Dezember 2007 bis Januar 2008 über 50 Fragmente von Plattenfliesen. Im Februar setzte man die Schuttentfernung im Chorumgang des Altars und den anliegenden Kapellen fort, ausgehend vom Süden in nördlicher Richtung [Sektoren 16A, 16B, 15A und 15B] (Abb. 32).

Im März wurde die Schuttentfernung im Presbyterium fortgesetzt und beendet. Aus dem Chorumgang und den Kapellen wurden bedeutende Mengen von Schutt entfernt, aus dem man viele ganze Ziegelsteine und einzelne Steinelemente entnehmen konnte. Man stieß auf eine Metalltafel, die des Todes eines im Krieg in Russland im August 1915 gefallenen Einwohners von Guben gedachte (Abb. 33-34). Die Arbeiten im Südschiff

Ryc.32. Odgruzowywanie obejścia ołtarza przy jednej z kaplic

Abb.32. Schuttbeseitigung im Umgang des Altars bei einer der Kapellen

wurden abgeschlossen. Hier gab es hauptsächlich Ziegelsteinschutt, in dem man nur wenige Fragmente von Knochen, einzelne Fliesenbruchstücke sowie Fragmente von Glasmalereien fand unter den Fenstern VI-VIII (hauptsächlich VII), vom Turm an gerechnet. Abgesehen davon fand man Bleieinfassungen sowie einzelne Keramikbruchstücke. Im Presbyterium wurden der Ziegelsteinsockel des Altars sowie die zu ihm führende Steintreppe gänzlich freigelegt. Diese Konstruktion hat bis in unsere Zeit überdauert, doch die Treppenstufen sind gebrochen und abgeschlagen. An den Kapellen ist das Stück eines Heizkanals erhalten geblieben, der mit der Fußbodenheizung im Zusammenhang stand (Abb. 35). An dieser Stelle sind auch Fragmente des Fußbodens aus rosa Sandstein erhalten. Außer Heizungsrohren stieß man noch auf das Fragment eines gusseisernen Gitters, das den Heizkanal zudeckte.

Dank der Schuttentsorgung im gesamten Inneren der Gubiner Stadt- und Hauptkirche wurde es möglich, den Erhaltungszustand des Erdgeschossteiles, vor allem auf der Ebene des Fußbodens, zu beurteilen. Der Fußboden selbst wurde durch die Kriegshandlungen in hohem Maße zerstört, später durch Raubgrabungen und auch im Verlauf der archäologischen Arbeiten in den Jahren 1970 und 1971. Ziegelsteine sowie Keramik- und Steinplatten, die für den Bau des Fußbodens benutzt wurden, sind oft angeschlagen und

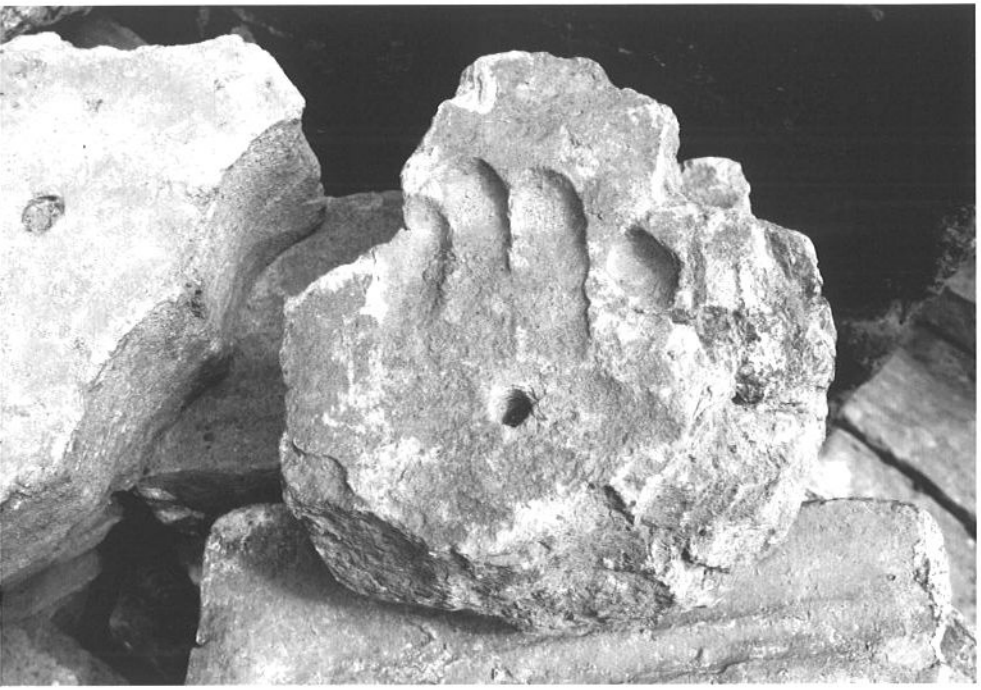

Ryc.33. Fragment cegły-kształtki z odciśniętą dłonią

Abb.33. Fragment eines Formziegels mit Handabdruck

zersprungen. Bei der Rekonstruktion der Erdgeschossebene sollte man eine Beurteilung des technischen Zustands dieser Elemente vornehmen und sie dort, wo es möglich ist, in situ belassen oder bei der Rekonstruktion des ganzen Fußbodens nutzen.

Die Zerstörungen betrafen sicherlich auch Gräber, denn im Schutt traten Fragmente menschlicher Knochen zu Tage. Die Ordnungsarbeiten erlaubten die Gewinnung einer größeren Anzahl von Steinelementen, u. a. Details und Fragmente von Epitaphplatten, die vor allem im Weststeil des Kirchenschiffes und auch in der Nähe des Presbyteriums lokalisiert waren. Auf einem Teil dieser Elemente gibt es Inschriften mit Daten, die sich auf das 17. und 18. Jahrhundert beziehen. Am besten wäre es, die erhaltenen Fragmente von Grab- und Epitaphplatten in einigen Kapellen oder in einem extra auf dem Kirchengelände geschaffenen Lapidarium auszustellen.

Offen bleibt die Frage der Grabkrypten. Ein Teil von ihnen wurde sicherlich von Räubern zerstört, wovon die im Inneren der Kirche gefundenen menschlichen Knochen zeugen. Manche Krypten könnten aber in unberührtem Zustand überdauert haben. Man weiß nichts über den technischen Zustand der unterirdischen Objekte. Ihre Erkundung ist nur unter Anwendung archäologischer Ausgrabungsmethoden möglich. Bei der Lokalisierung der Krypten können sich spezielle Messungen mit Hilfe eines Georadars als hilfreich erweisen. Falls archäologische Arbeiten aufgenommen werden, sollte man seine

Ryc.35. Część prezbiterium (od południa) wraz z jedną z kaplic po odgruzowaniu

Abb.35. Teil des Presbyteriums (vom Süden her) und eine der Kapellen nach der Schuttbeseitigung

Ryc.34. Tabliczka metalowa upamiętniająca zabitego na wojnie w Rosji w 1915 r. jednego z mieszkańców Guben

Abb.34. Metalltafel zum Gedenken an einen im Krieg gegen Russland 1915 getöteten Einwohner von Guben

Aufmerksamkeit nicht nur auf die Anwesenheit von Grabkrypten lenken, sondern auch auf Überreste des frühmittelalterlichen Friedhofs und der beiden Vorkirchen: der spätromanischen und der gotischen. Ihre Fragmente könnten im noch nicht erforschten Teil der Kirche erhalten geblieben sein.

Die Frage eventueller archäologischer Untersuchungen sollte im Rahmen der Diskussion der Stiftung „Fara Gubińska Centrum Spotkań Polsko-Niemieckich" mit dem Lubusker Woiwodschaftsdenkmalpflerger in Zielona Góra entschieden werden. Die Beendigung der Schuttentfernung im Inneren der Kirche bis auf das Niveau des Fußbodens sowie die Absicherung der Ringmauern der Kirche und des Turmes vor Zerstörung waren wichtig. Die 2007 und in der ersten Hälfte 2008 durchgeführten Arbeiten erlauben es nun, weitere Etappen der Rettung dieses herausragenden Sakralbaudenkmals, das die Stadt- und Hauptkirche in Gubin darstellt, einzuplanen und zu realisieren.

FUNDACJA
FARA GUBIŃSKA
CENTRUM SPOTKAŃ
POLSKO - NIEMIECKICH

Fara-badania

w ramach projektu:
"Wykorzystanie innowacji technologicznych
w badaniach nad rewaloryzacją zabytkowej Fary w Gubinie"

Stadt-und Hauptkirche -Untersuchungen

in Rahmen des Projektes:
"Verwendung von technologischen Innovationen
bei der Bestandsaufnahme des Denkmals Stadt-und Hauptkirche in Gubin"

interreg
POLSKA 2004-2006

Projekt współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach programu Interreg IIIA.